

nepamiršk!

Įvadinis žodis

Mielas mokytojau, lektoriau, ši medžiaga atsidūrė Jūsų rankose neatsitiktinai. Tikiame, kad esate tas, kuriam svarbu, kokių žinių apie gyvenimą, tikrą ir kupiną iššūkių, palikę mokyklą turės moksleiviai.

Kviečiame kartu padėti jiems nušviesti mažą, bet labai svarbią suaugusiųjų gyvenimo dalelę – valstybinį socialinį draudimą – ir apie tai papasakoti suprantamai ir įdomiai.

Valstybinis socialinis draudimas – tai gyvenimo sritis, su kuria susiduriame kiekvienas. Apie šį draudimą (kaip ir apie kitus) dažniausiai susimąstome išgyvendami netikėtą situaciją – savo ar šeimos nario ligą, traumą, kūdikio laukimą, artimojo netektį ir pan.

Pirmą kartą išgirdus žodžių junginį **valstybinis socialinis draudimas** jis gali pasirodyti tikrai neaiškus, panašus jausmas turėtų apimti ir pirmą kartą atsivertus, pavyzdžiui, Pensijų įstatymą.

Bet, kaip ir matematikos pradedame mokytis pamažu, skaičiuodami pagaliukus, atlikdami paprastus sudėties veiksmus, kaip gaminti mokomės nuo paprasčiausių patiekalų, taip ir apie socialinį draudimą galime pradėti kalbėti aiškiai ir suprantamai.

Jaunimo švietimo projektas „Nepamiršk parašiuo“ – „Sodros“ iniciatyva, kuria siekiama moksleiviams suteikti žinių apie valstybinį socialinį draudimą, jo sąlygas, nelegalaus darbo pavojus ir pan.

Šiame leidinyje rasite trumpą valstybinio socialinio draudimo Lietuvoje ir pasaulyje apžvalgą, svarbiausių socialinio draudimo rūšių pristatymą ir atsakymus į jauniems žmonėms aktualius klausimus.

Čia rasite visą pamokoms reikalingą medžiagą – teoriją, siūlomus klausimus diskusijai, siūlomus testo klausimus, simuliacijos aprašymą ir korteles.

Tikiame, kad būsite kūrybiški ir medžiagą praturtinsite auditoriją įtraukiančiais mokymo metodais, sugalvosite praktinių užduočių.

Linkime Jums sėkmės ir kantrybės – tegul Jūsų perduotos žinios tampa gyvenimo kompasu jaunuoliams!

Kas yra kas?

„Sodra“ – įstaiga, kuri rūpinasi valstybiniu socialiniu draudimu.

Socialinis draudimas – tai yra socialinio draudimo rūšių visuma, kuri užtikrina pagalbą žmogui ištikus netikėtoms gyvenimo situacijoms.

VMI – Valstybinė mokesčių inspekcija.

GPM – gyventojo pajamų mokestis.

Apdraustasis – žmogus, kuriam taikomos draudimo garantijos.

Draudėjas – taip dažniausiai vadinamas darbdavys arba savarankiškai dirbantis žmogus, mokantis socialinio draudimo įmokas už save.

Stažas pensijai – vertinant per 12 mėn. uždirbtas pajamas gaunamas dydis, reikalingas senatvės pensijai apskaičiuoti. Jis skaičiuojamas dienomis, mėnesiais, metais.

Draudimo stažas – tai laikas, kai žmogus buvo draudžiamas ir mokėjo atitinkamas įmokas (arba už jį įmokas mokėjo darbdavys ar valstybė).

MMA – minimali mėnesio alga arba nustatytas mažiausias atlyginimas, kurį darbdavys gali mokėti žmogui už viso etato darbo krūvį. Šis dydis yra kintantis.

Išmoka – tai pinigai, mokami apdraustajam, pavyzdžiui, ligos, motinystės, šeimos nario slaugos atveju.

PSD – privalomasis sveikatos draudimas. Jis užtikrina apdraustiesiems nemokamą gydymą, specialistų konsultacijas, tyrimus, vaistus ir t.t.

Draudiminis įvykis – tai gyvenimo situacija, nuo kurios žmogus yra draudžiamas. Socialinio draudimo atveju – liga, darbo netektis ir pan.

SIC – „Sodros“ informacijos centras, įsikūręs Radviliškyje. Jo darbuotojai konsultuoja gyventojus telefonu ir internetu.

Etatas – galima sakyti, kad tai sutartinis vienetas, kuriuo matuojama, kokį krūvį turi darbuotojas arba kiek laiko žmogus dirba. 1 etatas lygus 8 darbo valandom per dieną, 40 valandų per savaitę arba 160 valandų per mėnesį.

Senatvės pensija – pinigai, kas mėnesį mokami žmogui, kuris sukaupė nustatytą stažą pensijai ir sukako pensinį amžių.

Pensinis amžius – tai nustatytas amžius, kurį sukakęs žmogus gali išeiti į pensiją. Šiuo metu jis yra palaipsniui ilginamas, kol 2026 ir vyrams, ir moterims sieks 65 metus.

Socialinės garantijos – paprastai taip vadinamos išmokos ir kitos papildomos vertės (papildomas draudimas, darbdavio įmokos į pensijų fondą ar pan.), užtikrinamos žmogui. „Sodros“ mokamas išmokas ligos, nedarbo, motinystės atvejais ar sulaukus senatvės yra įprasta vadinti socialinėmis garantijomis.

Užimtumo tarnyba – tai įstaiga, padedanti žmonėms įsidarbinti, kelti ar keisti kvalifikaciją (anksčiau vadinta Lietuvos darbo birža). Čia turi registruotis darbo neturintys žmonės, kad galėtų gauti nedarbo išmoką ir/ar būtų draudžiami privalomuoju sveikatos draudimu valstybės lėšomis.

Savarankiškas darbas – darbas su verslo liudijimu, pagal individualios veiklos pažymą, ūkininkavimas, įmonės steigimas ir pan. Kitaip tariant – veikla, kai žmogus pats sau yra darbdavys.

Minimalus stažas – tai privalomas sukaupti dydis, nustatomas kiekvienai „Sodros“ išmokai atskirai. Nesukauptus minimalaus stažo išmoka negalės būti mokama.

Prarastos (netektos) pajamos – taip vadinami pinigai, kurių žmogus negali uždirbti dėl draudiminės situacijos (ligos, šeimos nario slaugos, motinystės ar tėvystės, darbo netekimo ir pan.). Jos kompensuojamos nustatyto dydžio „Sodros“ išmokomis.

Apmokestinamosios pajamos – tai pinigai, nuo kurių mokami nustatyti mokesčiai ir įmokos „Sodrai“. Nuo kokių apmokestinamųjų pajamų (visų ar jų dalies) mokamos įmokos „Sodrai“, nustato įstatymai.

Minimali/maksimali išmoka – tai nustatyta riba „Sodros“ išmokoms. Jos negali būti mažesnės, nei nustatyta, ir didesnės, nei tai numatyta teisės aktuose.

Pensijų anuitetas – paprastai tariant, tai periodinė nustatyto dydžio išmoka gyventojui tam tikrą laikotarpį arba iki gyvos galvos. Dažniausiai tai – gyvybės draudimo arba pensijos išmoka. Ekonomikos terminų žodyne paaiškinama, kad anuitetas leidžia lėšas sukaupusiam asmeniui gauti garantuotas pastovaus dydžio ar indeksuojamas pajamas nesibaiminant likti be pragyvenimo šaltinio senatvėje. Visa anuitetų forma gautų išmokų suma gali būti didesnė už sukauptą sumą, jei asmens gyvenimo trukmė gerokai viršija vidutinę gyvenimo trukmę, ir mažesnė, jei asmuo gyvena trumpiau.

① Socialinis draudimas Lietuvoje: kas tai, kaip jis veikia ir kam to reikia?

Po pamokos moksleiviai:

- ① Supras, kokie yra draudimo principai ir kam jis reikalingas
- ② Susipažins su įvairiomis socialinio draudimo rūšimis
- ③ Sužinos, kokias funkcijas atlieka „Sodra“

Draudimas – kokias galimybes jis suteikia?

Paaiškinkite moksleiviams, kas yra draudimas (tai yra paslauga, kuri užtikrina žmogui saugumą) ir kaip veikia draudimo sistema: žmonės drausdami savo daiktus moka įmokas tam, kad jei daiktą sugadintų, pamestų arba jis būtų pavogtas, gautų kompensaciją, nemokamą remontą ar naują daiktą.

Dažniausiai draudimo apsauga galioja tol, kol mokamos įmokos. Jei 2018 m. telefonas buvo apdraustas nuo sugadinimo, o 2019 m. žmogus jį sudaužė, bet įmokų jau nebemokėjo, draudimas nuostolio nekompensuos. Lygiai taip pat draudimas negrąžins įmokų, jei nieko draudžiamiesiems daiktams nenutiks ir žmogui neprireiks draudimo išmokų. Draudimas – tai paslauga, kuri užtikrina pagalbą jos prireikus.

Socialinis draudimas – kas tai?

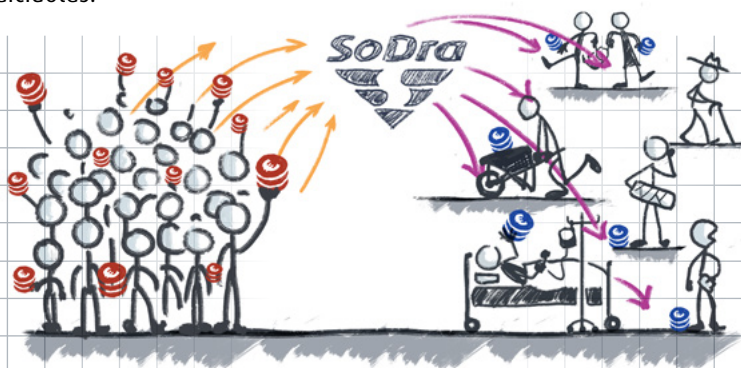
Kartu aptarkite, kad apdrausti galima ne tik daiktus, bet ir, pavyzdžiui, savo sveikatą. Šią paslaugą siūlo ne viena bendrovė ir ji kainuoja. Savo sveikatą norintys apdrausti žmogus moka draudimo bendrovės nustatytas įmokas ir, jei susižaloja, suserga ir pan. gauna nustatyto dydžio kompensaciją iš draudimo.

Tam, kad visuomenė būtų saugesnė, pasaulyje sukurta socialinio draudimo sistema. Kitaip tariant, numatyta, kad žmonėms, tuo metu kai jie serga, slaugo šeimos narius, augina mažus vaikus ir negali dirbti ir užsidirbti pinigų, būtina parama – prarastų pajamų kompensavimas.

O prasidėjo viskas nuo paramos senatvėje užtikrinimo. Vokietijos kancleris Otas fon Bismarkas XIX amžiaus pabaigoje gavo Reichstago pritarimą dėl Senatvės pensijos įstatymo ir nuo to laiko gyventojai, sulaukę nustatyto 60 m. amžiaus ir nebegalintys dirbti, galėjo tikėtis valstybės paramos senatvėje – išmokos, kurią šiandien vadiname senatvės pensija. Tiesa, tikėtina gyvenimo trukmė tuo metu buvo gerokai trumpesnė ir nustatyto 60 m. amžiaus sulaukdavo tikrai ne visi sunkiai dirbusieji.

„Sodra“ – ką ji veikia?

Paprastai tariant tai yra organizacija, kuri rūpinasi visos šalies gyventojų socialiniu draudimu: tuo, kad visi dirbantieji sumokėtų įstatymais nustatytas įmokas, o visi, kuriems priklauso gauti išmokas, jas gautų laiku ir tiksliai apskaičiuotas.

Aptarkite su moksleiviais, kaip vyksta šis įmokų ir išmokų mokėjimas: Lietuvos įstatymai numato, kokio dydžio įmokas kiekvienas žmogus turi sumokėti, o įmokos automatiškai sumokamos iš žmogaus atlyginimo. Tai reiškia, kad dirbantiesiems nereikia kas mėnesį eiti į banką ir mokėti ligos, motinystės, pensijų draudimo įmokų – reikia tiesiog oficialiai dirbti ir įmokos bus mokamos automatiškai.

„Sodrai“ sumokėtos įmokos tuoj pat virsta išmokomis ir mokamos tiems, kam tuo metu priklauso jas gauti – mažus vaikus auginantiems tėvams, be darbo likusiems žmonėms, sergantiems ar senatvės sulaukusiems žmonėms ir t. t. „Sodros“ specialistai taip pat konsultuoja gyventojus, buhalterius, darbdavius dėl įmokų ir išmokų (jos dar vadinamos socialinėmis garantijomis).

1 užduotis.

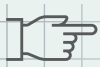

5 min.

Paprašykite mokinių naudojantis mobiliaisiais telefonais prisijungti prie www.sodra.lt, surasti skaičiuokles ir apskaičiuoti:

1 grupė: kada pensinio amžiaus sulauks 1965 m. kovo 11 gimusi moteris. (Atsakymas: 2030 m. kovo 11 d.).

2 grupė: kokią nedarbo išmoką (iš viso) gaus žmogus, kuriam bedarbio statusas suteiktas 2020 gegužės 4 d., o jo vidutinis atlyginimas popieriuje buvo 700 Eur. (Atsakymą rasite www.sodra.lt, skiltyje „Skaičiuoklės“ pasirinkę „Nedarbo išmokos skaičiuoklę“).

2 užduotis.

5 min.

Paprašykite mokinių įrašyti trūkstamus žodžius ir sudaryti sakinius (1 užduotis sąsiuvinuose 11 psl.).

Telefono **DRAUDIMAS** užtikrina pagalbą daiktą praradus ar apgadinus.

PRARASTOS PAJAMOS – tai pinigai, kurių žmogus neuždirba dėl to, kad serga, slaugo vaiką, prižiūri naujagimį ir pan. ir negali dirbti.

Lietuvoje gyventojų valstybiniu socialiniu draudimu rūpinasi **SODRA**.

Išmokų dydis priklauso nuo to, kokias **ĮMOKAS** mokėjo žmogus.

Išmokos kitaip dar vadinamos socialinėmis **GARANTIJOMIS**.

3 užduotis.

Namų darbas.

Paprašykite mokinių pasidomėti ir išvardinti, kokias išmokas moka „Sodra“. (Atsakymas: šią informaciją galima rasti www.sodra.lt meniu pasirinkus „Pensijos ir išmokos“. Tai bus kitos pamokos tema.

② Socialinio draudimo rūšys: kas, kaip, po kiek ir už kiek?

Po pamokos moksleiviai:

- ① Sužinos, kas yra ir kam reikalingas Privalomasis sveikatos draudimas
- ② Susipažins su socialinio draudimo rūšimis
- ③ Žinos, kas yra socialinės garantijos ir kas jas užtikrina

Pirmojoje pamokoje sužinojome, kas yra draudimas ir kam jis reikalingas: kad žmonės galėtų jaustis saugūs. Aptarėme, kad drausti galima ne tik daiktus: daugelis pasaulio šalių turi valstybinio socialinio draudimo sistemas, kurios numato pagalbą (piniginę paramą) žmogui įvairiomis gyvenimo situacijomis, kai jis negali dirbti.

Paprašykite mokinių išvardinti, kokias išmokas moka „Sodra“. Kokiais atvejais jos yra mokamos? Kurios iš išvardintųjų galėtų būti „populiariausios“ – dėl kurių žmonės į „Sodrą“ kreipiasi dažniausiai? Atsakymas į šį klausimą pateiktas www.sodra.lt (žiūrėkite 11 psl., apačioje). Dažniausiai gyventojai kreipiasi dėl ligos, motinystės (taip pat tėvystės ir vaiko priežiūros), nedarbo išmokų. Žinoma, populiariausia galėtų būti laikoma senatvės pensija, juk ji kas mėnesį mokama maždaug 600 000 senjorų, bet vieną kartą paskyrus šią išmoką nebereikia dėl jos kreiptis papildomai.

Lietuvoje galioja **einamųjų mokėjimų** (angl. *Pay As You Go*) socialinio draudimo sistema. Tai reiškia, kad dirbančiųjų sumokamos įmokos nėra kaupiamos jų sąskaitose, kol jiems prireiks gauti išmokas ar pensiją, bet išmokamos tiems, kam tuo metu priklauso išmokos. Kai šie dirbantieji tampa išmokų gavėjais – išmokos jiems mokamos iš tuo metu dirbančiųjų ir įmokas mokančių žmonių sumokėtų pinigų.

Tai, kokio dydžio išmokos mokamos ligos, motinystės, nedarbo ar kitais atvejais, nustato įstatymai. Daugelis išmokų turi nustatytas minimalias ir maksimalias ribas. Jų dydžiai susieti su kitais socialiniais rodikliais – vidutiniu darbo užmokesčiu šalyje, bazinės socialinio draudimo išmokos dydžiu ir pan.

KAIP VEIKIA SOCIALINIS DRAUDIMAS?

Privalomasis sveikatos draudimas

Pasikalbėkite su mokiniais apie greitąją medicinos pagalbą, polikliniką, ligoninę, su kuriomis daugiau ar mažiau esame susidūrę kiekvienas. Susižeidę ar patyrę traumą žinome, kad, jei situacija yra iš rimtųjų, tuoj pat turime kviesti medikus, kurie mums padės. Atvyks greitoji, jei reikia – mus skubiai pristatys į ligoninę, kurioje apžiūrės specialistas ir skirs tinkamiausią gydymą, prireikus – skubiai operuos. O kas gi pasirūpina šia sistema?

PSD – KAIP TAI VEIKIA IR KAM TO REIKIA?

Jei nedirbi ir nesimokai,
REGISTRUOKIS
Užimtumo tarnyboje

Kol ieškosi darbo,
Tave **DRAUS** valstybė

Jei išvyksti trumpą
atostogų į ES šalis –
IŠSIIMK EUROPOS SVEIKATOS
DRAUDIMO KORTELĘ

Prireikus **GAUSI**
BŪTINĄJĄ PAGALBĄ

Jei išvyksti –
DEKLARUOK IŠVYKIMĄ

Taip **NESUKAUPSI**
skolos

Prie to, kad veiktų ligoninės, jose dirbtų padėti pasiruošę gydytojai, būtų reikalinga įranga prisideda kiekvienas dirbantis žmogus. Visų žmonių reguliariai mokamos įmokos už Privalomąjį sveikatos draudimą užtikrina, kad prireikus medicinos pagalbos ją gausime.

Kaip matyti iš pavadinimo, **PRIVALOMASIS** sveikatos draudimas yra privalomas visiems, vadinasi, šio draudimo įmokas turi mokėti visi. Paklauskite mokinių, ar jie moka tokias įmokas? Galbūt įmokas už juos moka tėvai? Iš tiesų už moksleivius šias įmokas moka valstybė (kitais tarant – visi mokesčių mokėtojai), tai vadinama **draudimu valstybės lėšomis**. Būtent taip – valstybės lėšomis – privalomuoju sveikatos draudimu draudžiami ir pensinio amžiaus sulaukę nebedirbantys žmonės, ir darbo neturintys Užimtumo tarnyboje registruoti gyventojai, ir kiti įstatyme numatyti žmonės.

Paprašykite mokinių pasiruošti debatams (5 min.):

1 grupė: pagrindžia teiginį, kad privalomojo sveikatos draudimo nereikia, jis turėtų būti **SAVANORIŠKAS** – jei žmogus nori, jis draudžiasi, jei nenori – rizikuoja ir nesidraudžia.

2 grupė: ieško argumentų, kodėl sveikatos draudimas turi būti visuotinis ir visiems **PRIVALOMAS** – kodėl negalima žmonėms leisti rizikuoti ir nesidrausti.

5 minutės skirtos grupių argumentams pristatyti. Po abiejų grupių pristatymų trumpai (5 min.) aptarkite su mokiniais:

- 1) kaip turėtų elgtis gydytojai, jei nesidraudusiam žmogui reikalinga brangi operacija (operuoti „į skolą“, neoperuoti, kol sumokės);
- 2) jei visi mokėtų tik už mums reikalingas paslaugas (kraujo ir kitus tyrimus, net operacijas) ir tik tada, kai mums jų reikia, kas užtikrintų, kad veikia visa reikalinga infrastruktūra – ligoninės, personalas, įranga ir pan.

Ligos draudimas

Šis draudimas reikalingas tam, kad žmogus, susirgęs ir dėl to negalintis dirbti, neliktų be pajamų. Tokiu atveju žmogui mokama ligos išmoka. Ji taip pat priklauso ir šeimos narij (pavyzdžiui, sergantį vaiką) slaugančiam žmogui – taip jam kompensuojamos prarastos pajamos, kurių jis tuo metu kai slaugo negali užsidirbti.

Motinystės draudimas

Jis reikalingas tam, kad šeima, besilaukianti ar auginanti vaiką, neliktų be pajamų. Draudimas numato motinystės išmoką (mokama moteriai iki gimstant vaikui), tėvystės išmoką (mokama vyrui gimus vaikui, vieną mėnesį) ir vaiko priežiūros išmoką vienam iš tėvų (mokama iki vaikui sukaks vieneri ar dveji metai).

Nedarbo draudimas

Toks draudimas užtikrina pajamas žmogui, kuris išėjo ar buvo atleistas iš darbo ir ieško kito darbo. Nedarbo draudimo įmokas tol, kol dirbo, mokėjęs žmogus, kai netenka darbo, gali gauti išmoką.

Pensijų draudimas

Reikalingas tam, kad užtikrintų nuolatinę pajamą senatvės sulaukusiam žmogui. Tam, kad senatvėje galėtų gauti pensiją iš „Sodros“, dirbantieji moka atitinkamas įmokas visą laiką, kol dirba.

Socialinės garantijos – kas gi tai?

Taip vadinamos įvairios išmokos (ligos, nedarbo, motinystės, senatvės pensijos), kurias gali gauti žmogus. Dažniausiai tai – išmokos iš „Sodros“, bet kai kurios darbovietės užtikrina ir papildomas socialines garantijas – papildomą sveikatos draudimą, papildomas išmokas nutikus įvairiems įvykiams. Darbinantis labai svarbu išsiaiškinti, kokias socialines garantijas užtikrina darbdavys.

Trumpai aptarkite su mokiniais, ką reiškia neturėti socialinių garantijų – likti be paramos ir išmokų ligos, motinystės, nedarbo atveju ir sulaukus senatvės negauti pensijos.

2 užduotis.

Namų darbas.

Paprašykite mokinių paskaiciuoti, kiek vidutiniškai pinigų gauna žmogus per 17 metų pensijoje, kai žinoma, kad jo pensija per mėnesį siekia 400 Eur. Norint sutaupyti šią sumą, kiek pinigų reikėtų atsidėti kas mėnesį 30 metų?

**17 metų laikotarpis parinktas neatsitiktinai. Tokia šiuo metu, anot Lietuvos statistikos departamento, yra vidutinė tikėtina, sulaukusio 65 metų amžiaus žmogaus, gyvenimo trukmė. Kitaip tariant, statistiškai žmogus, sulaukęs pensinio amžiaus gyvena ir gauna pensiją apie 17 metų. Kasmet šis rodiklis didėja.*

3 užduotis.

Namų darbas.

Paprašykite mokinių www.sodra.lt surasti, kokia yra maksimali nedarbo draudimo išmoka. (Atsakymas: svetainėje www.sodra.lt, pasirinkus skyrelį Pensijos ir išmokos, reikėtų rinktis dominančią situaciją „Ką daryti jei netekau darbo“ – ten mokiniai ras šios išmokos sąsają su vidutiniu darbo užmokesčiu, išsiaiškinę, koks gi jis yra, apskaičiuos ir maksimalią išmoką. Kadangi išmoka susieta su užpraėjusio kalendorinio ketvirčio vidutiniu darbo užmokesčiu – jos dydis nuolat kinta).

 PENSIJŲ kaupimas	 SUSIRGAU arba SLAUGAU šeimos narį
 Noriu gauti MOTINYSTĖS, TĖVYSTĖS ar VAIKO išlaikymo išmoką	 Privalomasis SVEIKATOS DRAUDIMAS
 Ką daryti jei NETEKAU DARBO?	 Gyvenantiems ir dirbantiems UŽSIENYJE

③ Solidarumas ir šešėlis

Po pamokos moksleiviai:

- ① Supras, kas yra solidarumas
- ② Sužinos, kas yra ir kaip mūsų gyvenimą veikia šešėlis
- ③ Suvoks ryšį tarp žmogaus mokamų įmokų ir gaunamų išmokų

Praėjusių pamokų metu sužinojome, kas yra socialinis draudimas, kokios yra jo rūšys ir kokias socialines garantijas turi dirbantys žmonės. Susipažinome su konkrečių išmokų dydžiais ir jiems apskaičiuoti skirtomis skaičiuoklėmis.

Mūsų šalyje veikianti socialinio draudimo sistema paremta solidarumu – veikimu išvien su kitais, sutarimu. Priklausančias įmokas moka visi dirbantieji, vieni mažesnes, kiti didesnes (priklausomai nuo gaunamų pajamų), o išmokas ir paslaugas gauna tie, kuriems jų tuo metu reikia. Aptarkite su mokiniais situaciją:

žmogus moka ligos draudimo įmokas, bet niekada neserga. Ar tai sąžininga? Kur nukeliauja jo pinigai?

Gyvendami bendruomenėje, solidariai, mes susitariame dėl kai kurių dalykų. Pavyzdžiui, šeimoje dalinamės namų ruošos darbus, pagal galimybes – ir išlaidas namų išlaikymui. Su kaimynais tvarkydami aplinką ir gerindami sąlygas prisidedame prie šių išlaidų.

Taip pat yra ir valstybėje. Jos branduolį sudarome mes – gyventojai. Bendras sutarimas įvairiais klausimais (galiojantys įstatymai) padeda užtikrinti, kad gyvensime nepažeisdami vienas kito teisių ir jas gerbdami. Norėdami, kad visi jaustumės saugiai, sutariame dalyvauti socialinio draudimo sistemoje – kitaip tariant draustis, kad, prireikus, galėtume gauti paramą. Šią paramą vadiname „valstybės išmokomis“, nors iš tiesų tai yra mūsų giminaičių, kaimynų, draugų ir kitų žmonių pagalba mums tuo metu, kai jos prireikia.

Atrodytų, visi tiesiog galime taupyti pinigus ir nesidrausti – juk prireikus paimsime iš taupyklės ir mums nieko netrūks. Bet taupyti nėra taip paprasta, nes visada atrodo, kad pinigų mums labiausiai reikia šiandien, o rytoj jų kaip nors gausime. Be to, visuomenėje be laimingų ir sėkmingų žmonių visada yra tų, kurie sunkiai suserga ir dėl ligos ilgą laiką negali dirbti, tų, kurie netenka darbo, o santaupų neturi, tų, kuriems reikalinga parama laukiantis ir auginant mažylį ir pan. Jie progos susitaupyti neturi, o išmokos jiems yra būtinos.

„Ištiesk draugui ranką“, „Ar išdrįstum?“

Šešėlis ir jo įtaka kiekvienam iš mūsų

Jei visi dirbantieji mokėtų įmokas, o išmokų prireiktų tik kai kuriems, atrodytų, „Sodra“ turėtų sukaupti didelį rezervą nenumatytoms situacijoms. Bet taip nėra. Trumpai aptarkite su mokiniais, kaip nutinka, kad išmokų išmokama tiek, kiek surenkama įmokų? Kur dingsta pinigai?

1 užduotis.

5 min.

Paprašykite mokinių www.sodra.lt puslapio apačioje paspaudus nuorodą „Atvira Sodra“ rasti informaciją apie 2019 (ar kitų metų) „Sodros“ biudžetą – išlaidas ir pajamas. Jeigu tų metų pajamos yra didesnės, paprašykite apskaičiuoti, kiek procentų nuo viso biudžeto sudaro tais metais sukauptas rezervas.

Tai, kad kaupiamas rezervas sudaro tik nedidelę biudžeto dalį, iš dalies nulemia šešėlis – neoficialus darbas, nuo kurio pajamų nemokamos jokios įmokos. Dalis žmonių Lietuvoje dirba neoficialiai ir nedalyvauja socialinio draudimo sistemoje – neprisideda prie to, kad visi gyventume saugiau ir turėtume geresnes socialines garantijas. Dažnai tokie žmonės svarsto – nieko valstybei neduodu, nes nieko iš jos ir neimu. Bet ar tikrai neoficialiai, nemokėdama jokių mokesčių namie tortus kepanti Indrė, garaže automobilius remontuojantis Tomas ar namie klientus kerpanti Agnė elgiasi sąžiningai?

Jiems savo veiklą vykdyti reikia, tarkime, asfaltuotų kelių – taip klientai juos pasieks patogiai, jų vaikai, sesės ar broliai lanko nemokamas bendrojo lavinimo mokyklas arba valstybinius darželius, jiems (vaikams, broliams) užtikrinama sveikatos priežiūra, už kurią moka visi dirbantys Lietuvos gyventojai, bet ne Indrė, Tomas ir Agnė. Tai, ką kiekvienam gyventojui užtikrina valstybė, nėra vien išmokos – tai, pirmiausia, paslaugos, kurias kiekvienas gyventojas gali gauti, infrastruktūra, kuria kiekvienas gali naudotis mainais į tai, kad sąžiningai dalyvaus mokestinėje sistemoje ir pagal galimybes prisidės prie bendrojo gėrio.

Paklauskite mokinių, ar jie žino, ką reiškia pasakymas „atlyginimas vokelyje“ arba „darbas šešėlyje“, atlyginimas, kai tik dalis jo mokama į sąskaitą, kita dalis – gryna? Paprašykite paaiškinti. Vėliau kartu apžiūrėkite infografiką, paaiškinantį, kodėl neapsimoka dirbti „ant pusės etato“.

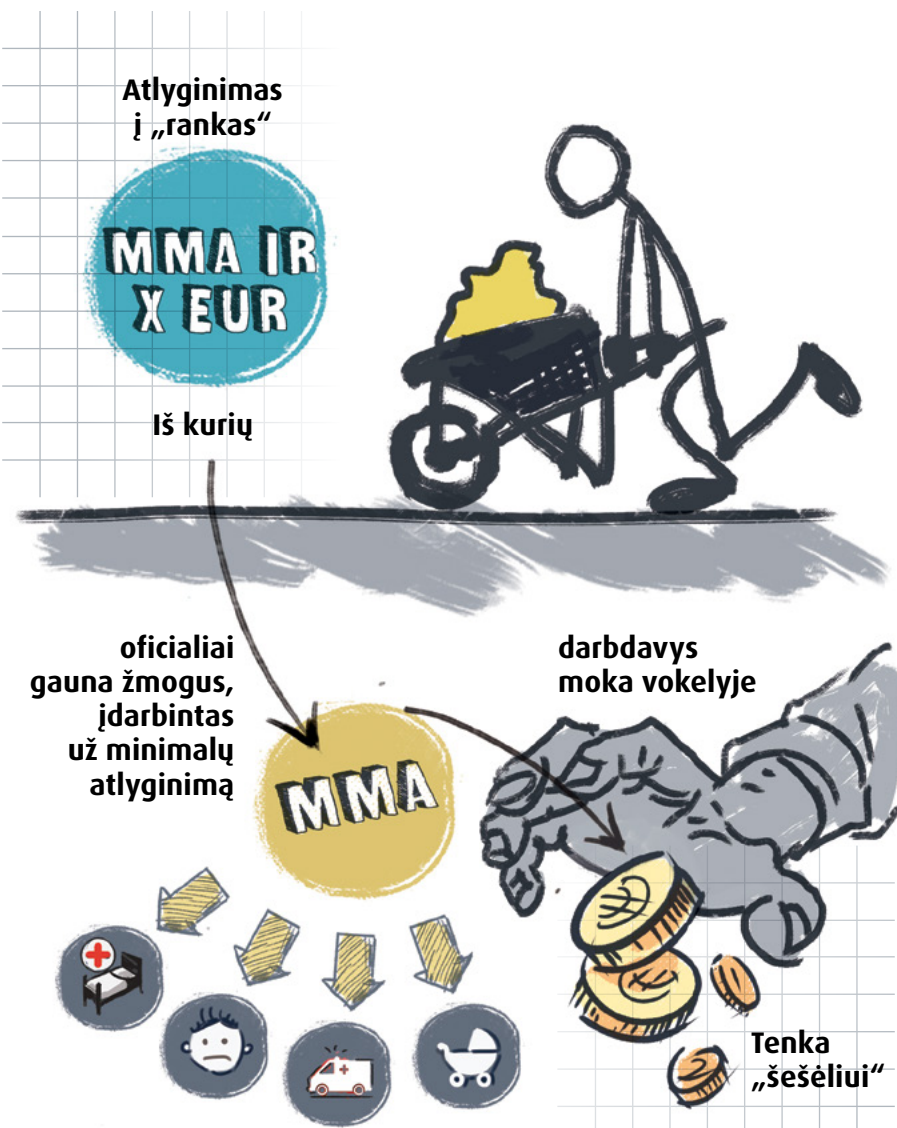
2 užduotis.

Namų darbas.

Paprašykite mokinių susipažinti su sąsiuvinuose esančia medžiaga apie pirmąjį darbą ir įvairias veiklos formas. Kitai pamokai paprašykite pagalvoti, kokie darbo privalumai (medžiagoje – pliusai) jiems yra svarbiausi. Savarankiškas darbas bus kitos pamokos tema.

Visos išmokos skaičiuojamos tik nuo oficialiai uždirbamų pajamų

**MMA – minimali mėnesio alga – kintantis dydis.*

④ Samdomas ir savarankiškas darbas: privalumai ir trūkumai

Po pamokos mokiniai:

- ① Žinos, kas vadinama samdomu, o kas – savarankišku darbu
- ② Galės įvertinti, kas labiau apsimoka
- ③ Palygins socialines garantijas, kurias užtikrina skirtingos savarankiškos veiklos rūšys

Aptarkite su mokiniais, kas vadinama samdomu, o kas – savarankišku darbu ir kodėl. Paklauskite, ar tai galėtų priklausyti nuo konkretaus darbo? Tarkim, jei esi kirpėjas – gali dirbti tik savarankiškai, o jei mokytojas – tik samdomą darbą.

Iš tiesų esminis savarankiško ir samdomo darbo skirtumas yra tai, kad dirbdamas savarankiškai žmogus neturi darbdavio. Kitaip tariant, pats sau yra darbdavys, todėl viskuo turi pasirūpinti pats: ir darbo vieta, ir priemonėmis, ir mokesčius apskaičiuoti ir sumokėti turi pats ir pan. Toks žmogus neturi, kas jį pavaduoja ligos ar atostogų metu.

Samdomam darbuotojui nereikia rūpintis nei darbo stalu, nei priemonėmis, kas mėnesį sutartu laiku jis gauna buhalterių apskaičiuotą atlyginimą, nuo kurio sumokami visi priklausantys mokesčiai ir įmokos, jam priklauso kasmetinės mokamos atostogos ir pan.

Aptarkite su mokiniais jų namų darbų užduotį. Paprašykite pakelti rankas pasirenkant sau patrauklesnę veiklą: samdomą darbą, darbą su verslo liudijimu, pagal individualios veiklos pažymą ar autorinę sutartį. Paprašykite trumpai argumentuoti (asmeniškai arba grupelėmis pagal pasirinktas veiklas), kodėl būtent ši veikla atrodo patrauklesnė.

Kaip namuose susipažinę su medžiaga jau išsiaiškino mokiniai, pagal autorinę sutartį gali būti atliekamos ne bet kokios veiklos, o tik tos, kurioms svarbu autorystė – tarkim, tekstų rašymo, fotografavimo, vertimo ir pan. paslaugos. Dirb-

ti pagal verslo liudijimą galima tik tuos darbus, kurie įtraukti į specialų sąrašą (jis yra baigtinis), kitais atvejais reikėtų rinktis individualią veiklą pagal pažymą.

Paklauskite mokinių, koks gi skirtumas, kaip būtent dirba žmogus? Kaip su tuo susijusios socialinės garantijos? Kas tos socialinės garantijos?

Noriu dirbti: kas labiausiai *apsimoka*?

Vidutiniškai 9 iš 10 dirbančiųjų Lietuvoje renkasi samdomą darbą. Tai – bene aiškiausia veiklos forma, kai darbuotojas įsidarbina į jam tinkamą darbovietę, pasirašo darbo sutartį su darbdaviu (ar pradeda valstybės tarnybą) ir pradeda dirbti.

Populiariausios galimybės dirbti savarankiškai plačiai pristatomos moksleivių sąsiuvinuose. Tai – autorinė sutartis, individuali veikla ar darbas pagal verslo liudijimą. Jas išbando verslo idėją turintys ir daugiau darbo lankstumo norintys jaunuoliai.

Prieš pradėdami verslą žmonės klausia – kas gi *apsimoka* labiausiai?

Jei siekiame šiandien mokėti kuo mažiau įmokų ir mokesčių, labiau *apsimoka* vienos veiklos, jei rūpinamės ateitimi – pasidomime socialinėmis garantijomis ir mūsų simpatijos krypsta kitų veiklų pusėn.

Paprašykite mokinių prisiminti ir išvardinti, kokius draudimus numato verslo liudijimas, individuali veikla, autorinė sutartis. Kokias išmokas gali gauti šias veiklas pasirinkę žmonės?

1 užduotis.

Savarankiškas darbas numato ir savarankišką įmokų apskaičiavimą, todėl labai svarbu, kad mokiniai pabandytų apskaičiuoti, kiek ir kokių įmokų bei mokesčių tektų sumokėti vienu ar kitu atveju.

Verslo liudijimas išskirtinė veikla tuo, kad čia įmokos priklauso ne tik nuo pačios veiklos, bet ir nuo savivaldybės, kuri išduoda verslo liudijimą, bei teri-

torijos, kur bus vykdoma veikla. Individualiai veiklai ir autorinėms sutartims šios aplinkybės nesvarbios.

Būtent dėl to skaičiuojant verslo liudijimo įmokas ir mokesčius teks apsilankyti ir www.sodra.lt skaičiuoklių skiltyje, ir www.vmi.lt paieškoje surasti „Verslo liudijimo skaičiuoklę“ (www.vmi.lt > Gyventojams> Skaičiuoklės).

Su mokiniaiais pamodeliuokite situaciją: kokias įmokas „Sodrai“ ir mokesčius VMI turės sumokėti žmogus, planuojantis uždirbti 1 000, 2 000, 2 500 Eur per mėnesį dirbdamas su verslo liudijimu ir pagal individualios veiklos pažymą.

Pajamos	Veikla	
	Verslo liudijimas	Individuali veikla
12 000 Eur per metus		
24 000 Eur per metus		
30 000 Eur per metus		
	Pajamos neturi įtakos nuo verslo liudijimo mokamoms įmokoms ir mokesčiams.	Vykdamas individualią veiklą įmokos ir mokesčiai priklauso nuo gaunamų pajamų.

**Vien pagal individualios veiklos pažymą dirbantis žmogus, nepriklausomai nuo gautų pajamų, turi kas mėnesį mokėti ne mažesnę kaip nustatytą PSD įmoką nuo MMA. 2019 m. PSD nuo minimalios mėnesio algos siekė 38,74 Eur/mėn. arba 464,88 Eur per metus. Kai apmokestinamosios žmogaus pajamos yra didesnės nei MMA – PSD skaičiuojamas nuo pajamų.*

Aptarkite su mokiniaiais, kodėl taip skiriasi įmokos? Ar sumokėję daugiau yra draudžiami papildomais draudimais?

2 užduotis.

Paprašykite moksleivių namuose užpildyti lenteles ir paskaičiuoti, kokios būtų išmokos iš „Sodros“ priklausys nurodytais atvejais. Atsakymus

gausite naudodamiesi www.sodra.lt/skaiciuokles esančiomis skaičiuoklėmis. Atkreipiame dėmesį, kad ligos išmokos dydis priklausomai nuo pasirinkto laikotarpio gali skirtis.

Verslo liudijimas

Pajamos	Išmoka		
	Vaiko priežiūros (iki II metų)	Ligos (10 d. d.)	Nedarbo
1 000 Eur/mėn.	0 Eur	0 Eur	0 Eur
2 000 Eur/mėn.	0 Eur	0 Eur	0 Eur

Individuali veikla. Atkreipkite dėmesį, kad išmokos skaičiuojamos nuo nustatytos dalies **apmokestinamųjų pajamų**.

Pajamos	Išmoka		
	Vaiko priežiūros (iki II metų)	Ligos (10 d. d.)	Nedarbo
1 000 Eur/mėn.			
2 000 Eur/mėn.			

Apmokestinamosios pajamos – tai pajamos, nuo kurių mokamos įmokos „Sodrai“. Individualios veiklos atveju – pajamos atskaičius leidžiamus atskaitymus (30 proc. arba faktines išlaidas).

2020 m. įmokos „Sodrai“ mokamos nuo 90 proc. apmokestinamųjų pajamų, taigi – nuo 630 eur (jei bendrai pajamos siekia 1 000 Eur) arba nuo 1 260 Eur (kai pajamos siekia 2 000 Eur). Šiuos skaičius reikėtų vesti į skaičiuoklę norint apskaičiuoti priklausančias išmokas.

5 Kaip mus veikia šešėlis?

Po pamokos mokiniai:

- ① Mokės atpažinti, kas yra šešėlis;
- ② Supras, kokią įtaką jis daro mūsų gyvenimui;
- ③ Suvoks, kad šešėlio pinigai mažina socialines garantijas.

Apie šešėlį ar vadinamus *juodus* pinigus esame girdę ne kartą. Valstybinės įstaigos kasmet ieško ir randa vis naujų būdų mažinti šešėlinę ekonomiką arba nelegaliai cirkuliuojančius ir neapskaitomus pinigų srautus.

Paklauskite mokinių, ar jie girdėjo apie Valstybinės mokesčių inspekcijos organizuotą čekių loteriją? Jei girdėjo, kaip mano, kaip ji susijusi su šešėlio mažinimu?

Iš tiesų tokia praktika – rinkti čekius už prekes ir paslaugas – pasaulyje nėra naujiena. Jos tikslas – skatinti žmones rinktis paslaugas iš jas legaliai ir oficialiai teikiančių įmonių ir verslininkų.

Lietuvoje žmonės galėjo registruoti savo čekius, pavyzdžiui, gautus turgavietėje, kirpykloje, autoservise ir pan. ir laimėti pinigų. Yra šalių, kur žmonės skatinami rinkti čekius visus metus ir jiems grąžinamas sumokėtas pridėtinės vertės mokestis ar pan. Galėdami laimėti arba turėti tiesioginės naudos – susigrąžinti dalį sumokėtų pinigų – žmonės atidžiau renkasi, iš ko pirkti paslaugas ar prekes, mat šešėlinės paslaugos tokiose akcijose nedalyvauja, nes čekiai už jas neduodami.

Paklauskite mokinių, kaip jie supranta, kas gi yra tas šešėlis ir iš kur (iš kokių veiklų) ateina šešėlio pinigai? Ar tai narkotikų prekyba, kontrabanda, nusikalstamos veikos? Didelio masto sukčiavimai ir pinigų slėpimai? Iš tiesų šešėlinė ekonomika yra viskas, kas nėra legaliai apskaitoma.

Žinoma, pirmiausia tai – didelio masto nusikaltimai, bet šešėlis lygiai taip pat yra ir nelegali prekyba akcizinėmis prekėmis (degalais, cigaretėmis), neoficialus darbas, prekių įsigijimas nemokant pridėtinės vertės mokesčio ir pan.

Kaip mums kenkia šešėlis?

Atrodytų, jei žmogus dirba neoficialiai (be darbo sutarties ir nevykdo oficialios savarankiškos veiklos), tai yra tik jo ir gal jo šeimos reikalas – jis rizikuoja savo socialinėmis garantijomis ir, prireikus, negaus nei ligos, motinystės, nedarbo ar kitų išmokų, nei senatvės pensijos.

Iš tiesų gi nelegalias pajamas gaunantis žmogus mažina ir kitų gyventojų socialines garantijas. Šešėlyje dirbantieji neprisideda prie visuomenės gerovės užtikrinimo, bet ja naudojasi – jiems reikalinga infrastruktūra, sveikatos priežiūra, jie leidžia vaikus į valstybines mokyklas, darželius ir pan.

Valstybės biudžetas, kurio lėšomis yra kuriamas bendras gėris visiems piliečiams, yra ne kas kita kaip mūsų sumokėti pinigai. Kuo tų pinigų yra daugiau, tuo daugiau galimybių turime gyventi geriau: atnaujinti mokyklas, ligonines, viešąjį transportą, užtikrinti didesnes senatvės pensijas savo seneliams ir pan.

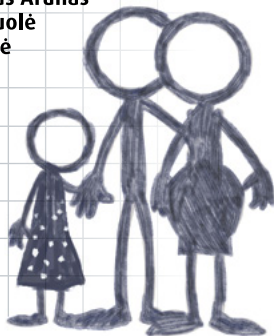
Valstybė veikia tuo pačiu principu kaip, pavyzdžiui, ir šeima ar nedidelė bendruomenė. Jei kai kurie šeimos ar bendruomenės nariai naudojasi gėriu, bet prie jo piktybiškai neprisideda (slepia pajamas, vengia mokėti nario mokesčių, prisidėti prie bendrų išlaidų ir pan.), likę šeimos ar bendruomenės nariai turi rūpintis jos gerove. Tarkim, gatvės asfaltavimas gyvenvietėje kainuoja tiek pat, ar šiuos darbus finansuotų 5, ar 8 šeimos, tuo tarpu prie asfaltavimo darbų apmokėjimo prisidedančios šeimos išlaidos gerokai skiriasi priklausomai nuo to, kiek kaimynų prie to prisideda.

Tokie pat principai galioja ir valstybėje. Kuo daugiau turime šešėlyje veikiančių ir gyvenančių žmonių, tuo labiau kiekvienas turime prisidėti prie visuomenės gerovės – mokėti daugiau mokesčių arba atsakyti tam tikrų paslaugų (tarkim, viešojo transporto), nes jų tiesiog nebegalime užtikrinti.

Su mokiniais aptarkite infografikę pristatytų dviejų šeimų situaciją. Atkreipkite dėmesį į jų pajamas ir socialinių garantijų „kainą“ kiekvienai šeimai. Padiskutuokite su mokiniais, kaip jiems atrodo, ar verta mokėti tokią kainą už saugumą? Paprašykite paieškoti priežasčių, kodėl tai nėra vien pirmosios šeimos reikalas – mokėti įmokas ar ne, kokią įtaką tai daro kiekvieno iš mūsų šeimai.

Pirmoji šeima

Statybininkas Arūnas
Auklė Danguolė
Mažoji Ievutė

PAJAMOS 1 400 €

Įmokos ir mokesčiai 0 €

ATLYGINIMAS 1 400 €*

* Jokių įmokų ir mokesčių nemoka

0 €

Danguolė ir Arūnas netenka pajamų ir sirgdami negauna nieko

0 €

Danguolė ir Arūnas dirba nelegaliai, todėl nėra draudžiami ir negauna nieko

0 €

Danguolė ir Arūnas negauna nieko ir kūdikį augina iš savo santaupų

KAS NUTIKS SUSIRGUS

KAS NUTIKS NETEKUS DARBO

KAS NUTIKS SULAUKUS KŪDIKO

Antroji šeima

Vairuotojas Mindaugas
Buhalterė Kristina
Mažasis Jonukas

PAJAMOS 2 450 €

Įmokos ir mokesčiai 960 €

ATLYGINIMAS 1 490 €*

* Atskaičius visus mokesčius, pagal darbo sutartį po 745 Eur „į rankas“ uždirba kiekvienas

apie **1 000 €**
„į rankas“

Mindaugas ir Kristina gauna ligos išmoką

apie **8 900 €**
„į rankas“

Mindaugas ir Kristina 9 mėnesius gaus nedarbo išmoką

apie **12 500 €**
„į rankas“

Mindaugas ir Kristina 2 metus augina kūdikį (motinystės + tėvystės + vaiko priežiūros išmokos)

Dirbdamas nelegaliai (tai dar vadinama darbu šešėlyje) žmogus turi pagalvoti, iš ko gyvens jei susirgs, kai sulauks pensijos, bet jos nebus uždirbęs.

Jei nemokamos socialinio draudimo įmokos (slepiami mokesčiai) – nepriklauso ir jokios išmokos iš „Sodros“.

www.sodra.lt/skaiciuokles

1 užduotis.

Šešėlyje veikiantys žmonės neretai svarsto, kad jų indėlis yra labai nedidelis, esą, jokios didelės žalos valstybei jie nedaro. Paprašykite moksleivių, kad jie, naudodamiesi www.sodra.lt/skaiciuokles esančia darbo vietos skaičiuokle, apskaičiuotų, kiek mokesčių per metus nesumoka 1 000 Eur į rankas gaunantis šešėlyje veikiantis žmogus.

** Skačiuojama lyginant, kiek įmokų sumoka oficialiai 1 000 Eur į rankas atlyginimą gaunantis žmogus (iš atlyginimo popieriuje atimant atlyginimą į rankas) ir laikant, kad šešėlyje dirbantysis sumoka 0 Eur.*

Kiek kasmet pinigų nesumoka 100, 500, 1 000 šešėlyje dirbančių žmonių, kurių atlyginimas – 1 000 Eur per mėnesį?

2 užduotis.

Paprašykite mokinių pagalvoti, kaip reiktų kovoti su šešėliu ir ar reiktų kovoti apskritai. Kur pirmiausia reiktų nukreipti iš šešėlio ištrauktus pinigus?

Pateikite jiems 3 situacijas ir paprašykite nurodyti, kurioje kalbama apie šešėlį:

- a) Vasarą nusprendusi padirbėti Monika sulaukė tokio kavinės vadovo pasiūlymo: „Galime tave įdarbinti pusei etato, dirbti reikės 20 val. per savaitę, mokėsime 300 Eur“.
- b) Apdailininkų savo naujiems namams ieškojęs Andrius sulaukė tokio pasiūlymo: „Paruošimo dažymui darbų kaina – 8 Eur už kvadrantą. Jei reikia sąskaitos – tada 10 Eur“.
- c) Ledų pardavėju norėjusiam dirbti Teodorui vadovas pasiūlė: „Forminam tave pusei etato, bet dirbti reikės 40 val. per savaitę. Į korbėlę mokėsime 300 Eur, likusius gausi grynais“.

Aptarimas:

- Pirmasis** pasiūlymas yra legalus – darbdavys siūlo žmogui dirbti dalį dienos – 20 val. per savaitę – ir tokį darbo krūvį įformina darbo sutartyje. Nėra nieko nusikalstamo dirbti mažesniu nei visas etatas krūviu.
- Antrasis** pasiūlymas rodo, kad apdailininkai dirba nelegaliai, o jei užsakovas nori sąskaitos (tai kartu yra ir darbų garantija, ir įsipareigojimas laikytis terminų) – turi mokėti brangiau (kitais tarimais – apmokėti ir apdailininkams privalomus mokėti mokesčius).
- Trečiasis** atvejis iš pirmo žvilgsnio panašus į pirmąjį, bet neapsigaukite. Teodorui siūloma dirbti daugiau, bet sutartyje įrašyti mažesnį darbo krūvį. Taip jis ne tik dalį pinigų gautų iš šešėlio, bet rizikuotų jų apskritai nebegauti – darbdavys įsipareigoja mokėti tik tiek, kiek nurodyta sutartyje, o žodiniai susitarimai gali būti pamiršti.

⑥ Taupymas ir ori senatvė

Po pamokos mokiniai:

- ① Žinos, kas gali gauti senatvės pensiją ir nuo ko priklauso jos dydis;
- ② Susipažins su stažo pensijai skaičiavimu;
- ③ Supras, kas yra pensijų kaupimas, anuitetas.

Šiuo metu Lietuvoje senatvės pensiją kas mėnesį gauna apie 600 000 senjorų. Paklauskite mokinių, kaip jiems atrodo, kokia yra vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė sulaukus pensijos amžiaus?

Statistikos departamento duomenimis 65 m. sulaukęs žmogus vidutiniškai gyvena 17 metų. Šiandien pensinis amžius palaipsniui ilginamas, kol 2026 m. ir vyrams, ir moterims sieks 65 metus. Tad galima teigti, kad senatvės pensiją žmonės gauna vidutiniškai apie 17 m.

O kokia galėtų būti vidutinė senatvės pensija? Vidutinė pensija 2020 m. gegužę siekė bemaž 400 Eur ir kasmet yra indeksuojama. Tai reiškia, kad, atsižvelgiant į tai, kiek didėjo vidutinis darbo užmokestis šalyje, kaip keitėsi dirbančiųjų, mokančių socialinio draudimo įmokas, skaičius, ir kaip kito ekonominė situacija, didinama ir senjorų gaunama senatvės pensija.

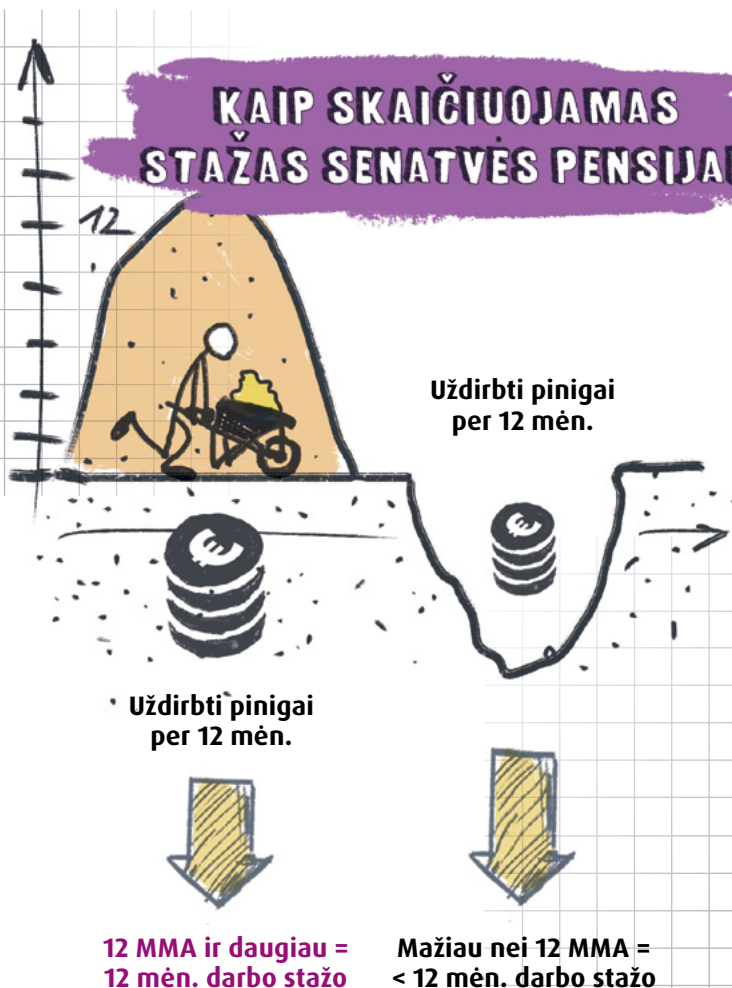
Dėl indeksavimo pensija negali mažėti, vadinasi, jei vidutinis darbo užmokestis šalyje ne augtų, bet mažėtų, tais metais būtų mokamos tokio pat dydžio kaip ankstesniais metais senatvės pensijos.

Jeigu paklaustumėte artimųjų, kokias pensijas jie gauna, pamatytumėte, kad – skirtingas. Vienų žmonių senatvės pensija gali siekti maždaug 200 eurų, kitų gali būti arti vidutinės – 350 eurų, dar kitų – perkopti 500 eurų. Be ekonominės situacijos šalyje pensijos dydis iš esmės priklauso nuo 2 dalykų:

- a) nuo to, kokias įmokas mokėjo žmogus (kokį atlyginimą oficialiai uždirbo);
- b) kiek metų dirbo ir kokį stažą pensijai sukaupė.

Kaip skaičiuojamas stažas senatvės pensijai?

Dažnai kalbėdami apie stažą žmonės sako: „Dirbau keturiasdešimt metų, tai mano stažas – toks pat“. Iš tiesų – nebūtinai. Paprašykite mokinių atidžiai pagngrinėti infografiką ir paaiškinti, kodėl net jei žmogus dirbo 40 metų, jo stažas gali būti gerokai kuklesnis. Paklauskite, kaip jie mano, ar gali būti priešingai – žmogus dirbo 20 metų, bet sukaupė 40 metų stažą?

Kaip matyti iš infografiko, stažas pensijai yra skaičiuojamas ne pagal tai, kiek metų žmogus dirbo, bet pagal tai, kokį atlyginimą (didesnį ar mažesnį už minimalų) tais metais uždirbo. Jeigu per metus jis gavo bent 12 minimalių atlyginimų, nuo kurių mokėjo priklausančias įmokas, – sukaupė vienerių metų stažą senatvės pensijai. Jei, tarkime, 6 minimalius atlyginimus – tais metais sukaupė 6 mėnesius stažo.

Teoriškai tikrai įmanoma, kad 20 metų dirbęs žmogus sukaupytų dvigubai didesnį stažą. Tarkime, žmogus kasmet dirba tik po 6 mėn., bet jo pajamos – ne mažesnės kaip 12 minimalių algų. Tokiu atveju dirbdamas pusę metų jis sukaupia vienerius stažo senatvės pensijai metus. Daugiau kaip metų stažo per vienerius metus sukaupiti neįmanoma.

< 15 m.
senatvės pensija
nemokama

15–31 m.
mokama sumažinta
senatvės pensija

≥ 31,5 m.
mokama viso dydžio
senatvės pensija

Kaip sužinoti, kiek stažo sukaupė žmogus?

Tam tereikia prisijungti prie „Sodros“ asmeninės paskyros gyventojui www.sodra.lt/gyventojui. Atsidariusiame lange bus atvaizduota informacija apie žmogaus sukauptą stažą senatvės pensijai bei iki šiol sukauptus taškus. Ši paskyra kiekvienam gyventojui sukurama automatiškai, o prie jos prisijungti galima naudojantis elektroniniu parašu, elektronine bankininkyste arba per Elektroninius valdžios vartus. Paskyroje taip pat galima rasti informacijos apie skirtas išmokas, pateikti prašymą skirti, pavyzdžiui, ligos išmoką, pasikonsultuoti su „Sodros“ specialistu *online*.

Ori senatvė, kas turi ja pasirūpinti?

Mus neretai pasiekia įvairios nuomonės apie pensijų dydį, jų gausu internete, televizijoje, jomis dalinasi artimieji. Dažniausiai kalbama, kokios pensijos mažos. Paklauskite mokinių, kodėl gi jos tokios yra?

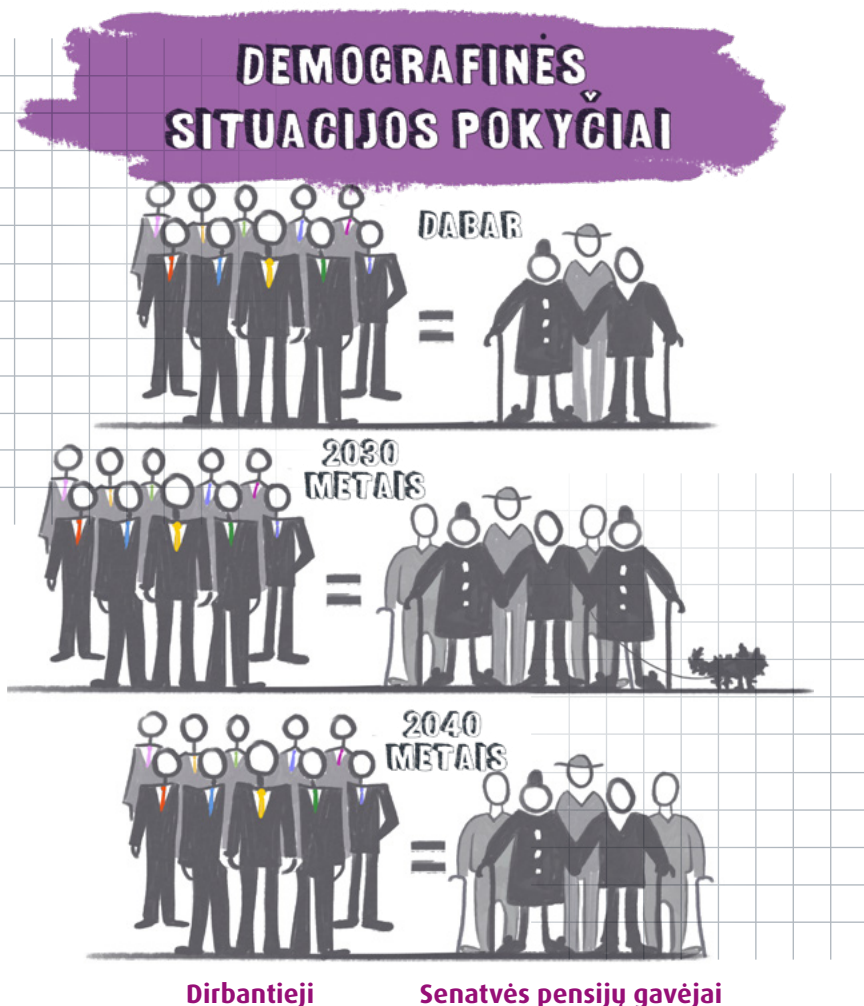
Kaip ką tik aptarėme, žmogaus pajamas senatvėje iš esmės nulemia trys dalykai.

Pirma: kiek metų pats žmogus dirbo ir kokią atlyginimą uždirbo (kiek sumokėjo įmokų „Sodrai“). Kadangi žmogaus įmokos skaičiuojamos nuo jo uždirbamų pajamų, skirtingą atlyginimą gaunantys žmonės savo ateities pensijai sumoka nevienodo dydžio įmokas. Tai atsispindės ir senatvės pensijos dydyje.

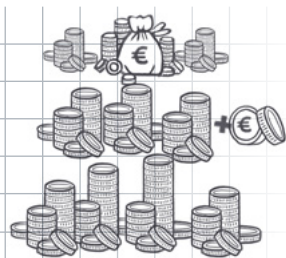
Antra: kiek tuo metu, kai žmogus gaus senatvės pensiją, bus dirbančių žmonių (demografija) ir kiek jie uždirbs bei sumokės įmokų (ekonominė situacija). Kadangi Lietuvoje galioja einamųjų mokėjimų sistema, senatvės pensijos šiandienos senjorams mokamos iš šiandien dirbančių žmonių sumokėtų įmokų. Dirbančiųjų skaičiaus augimas ir jų atlyginimų didėjimas teigiamai atsiliepia senatvės pensijoms – esant ekonominiam augimui jos kasmet indeksuojamos ir didėja. Jei ekonomikos augimas sulėtėja, senatvės pensijos lieka tokio pat dydžio, mažinti jas draudžia įstatymas.

Trečia: kiek pajamų žmogus atsidėjo senatvei tol, kol buvo darbingas. Vadinamoji atlyginimo **pakeitimo norma** šiandien siekia apie 40 proc., o ateityje, prognozuojama, sieks apie 30 proc. Tai reiškia, kad socialinio draudimo senatvės pensija sudarys apie 30 proc. šiandien jauno žmogaus gaunamų pajamų. Norint senatvėje gyventi geriau apie tai reikia pradėti galvoti jau dabar ir pasirinkti bent kelis papildomus taupymo būdus.

Remiantis Lietuvos banko duomenimis, 10 šiandien dirbančių žmonių užtikrina senatvės pensijas 3 senjorams. Tai reiškia, kad šių dirbančiųjų mokamos įmokos senatvės pensijai, laikantis Lietuvoje galiojančios einamųjų mokėjimų sistemos, išmokamos tiems, kam priklauso gauti senatvės pensiją. Prognozuojama, kad jau 2030-2040 m. dešimčiai dirbančiųjų teks užtikrinti senatvės pensijas 5 ar net 6 senjorams. Jei demografinės tendencijos nesikeis (nedidės gimstamumas, nedaugės darbingo amžiaus dirbančiųjų), susidursime su dideliais iššūkiais.

Lietuvoje kaip ir daugelyje kitų išsivysčiusių Vakarų šalių, pensijų sistemą sudaro trys pakopos. Pirmojoje, galima sakyti, kaupia visi dirbantieji, mokantys privalomas įmokas pensijų draudimui. Kaupti antrojoje žmonės pasirenka savarankiškai, skatindama tai daryti valstybė jiems skiria piniginę paskatą – prisideda prie įmokų mokėjimo. Trečioji pakopa numato savarankišką kaupimą su numatomomis lengvatomis iš valstybės.

III PAKOPA. Savanoriškas kaupimas gyventojų lėšomis

II PAKOPA. Kaupimas gyventojų lėšomis su paskata iš valstybės biudžeto

I PAKOPA. „Sodros“ mokama senatvės pensija (einamojo finansavimo pensijų sistema)

Antrojoje ir trečiojoje pakopoje kaupiamos lėšos yra investuojamos. Trumpai aptarkite su mokiniais, kuo skiriasi taupymas pinigais tiesiog atsidedant ir taupymas atidėtus pinigus investuojant. Kuris taupymas yra pelningesnis ir, kartu, rizikingesnis?

Viena vertus investavimas padeda apsaugoti taupomą turtą nuo nuvertėjimo dėl infliacijos ir auginti turto vertę. Investuoti galima į įvairius fondus, vertybinius popierius, nekilnojamąjį turtą, vaikų išsilavinimą, meno dirbinius, žaliavas. Investuojant svarbu suprasti, kad galimybė padidinti taupomo turto vertę tiesiogiai susijusi su rizika – kuo rizikingesnis investavimo būdas pasirenkamas, tuo labiau derėtų šią riziką įvertinti. Norint sumažinti riziką, taupyti senatvei specialistai pataria bent keliais skirtingai būdais. Padiskutuokite, kurie taupymo būdai moksleiviams atrodo patraukliausi.

1 užduotis.

Paprašykite mokinių pagalvoti, kokia pensija jiems atrodo ori (šiandienos pinigais, kitaip tariant, jei ją reikėtų gauti šiandien). Paprašykite paskaičiuoti, kiek pinigų per 35 metus kas mėnesį turi atsidėti žmogus, kad tokią pensiją užsitikrintų. Skaičiuodami mokiniai turėtų vadovauti Statistikos departamento skelbiama vidutine gyvenimo trukme sulaukus 65 metų, ji siekia kiek daugiau kaip 17 metų.

7 KRIZĖ – kas nutinka jai atėjus?

Kasdienis žmonių gyvenimas teka įprasta vaga – vaikai lanko darželį ar mokyklą, jaunuoliai studijuoja, suaugusieji eina į darbą ir nuolat gauna atlyginimą. Kas atsitiktų, jeigu šią kasdienybę sujauktų netikėtas įvykis?

2020 m. kovo 16 d. Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų pasaulio šalių, įvestas karantinas, dėl kurio uždarytos visos ugdymo įstaigos, duris užvėrė kavinės, ne maisto prekių parduotuvės, uždrausti renginiai, sportuoti galėjai tik namuose, uždarytos šalies sienos ir nutrūko bet kokia turistinė veikla. Gyvenimas per naktį pasikeitė keliems mėnesiams.

Dėl pasaulį užklupusios viruso pandemijos turėjome išmokti gyventi naujoje realybėje – gatvės ištuštėjo, tiesiogiai bendrauti galėjome tik su šeimos nariais, todėl teko įprasti draugus ir artimuosius matyti ekrane, mokytis ir dirbti iš namų, jeigu buvo ką dirbti.

Verslas ir prekyba sustojo, o tai reiškia, kad daugybė žmonių, iki tol nematę jokių grėsmių savo gerovei, dėl karantino tiesiog liko be pajamų.

Svarbu, kad tokiems atvejams ir skirta valstybinė socialinio draudimo sistema, kuri saugo gyventojų finansinį saugumą, kai ištinka krizė.

Pavyzdžiui, Ligos socialinio draudimo įstatymas numato, kad tuo atveju, kai ugdymo įstaigos uždaromos dėl karantino, vienam iš vaiko (nuo darželinuko iki pradinuko) tėvų gali būti mokama ligos išmoka vaikui prižiūrėti – tam, kuris lieka namuose ir dėl vaiko priežiūros negali tęsti darbo.

Taigi vien dėl šio karantino daugiau nei 50 tūkst. tėvų liko namuose su mažais vaikais ir visą tą laikotarpį gavo pajamas – ligos išmokas, nors negalėjo dirbti.

Keliasdešimt tūkstančių iš darbo atleistų gyventojų kreipėsi į Užimtumo tarnybą ir gavo nedarbo išmokas, kurios mokamos net iki devynių mėnesių.

Visi kiti gyventojai – mamos ir tėčiai su kūdikiais vaiko priežiūros atostogose, 800 000 įvairių pensijų gavėjų – patikimai ir laiku gavo savo išmokas iš „SoDros“ ir savo pinigines krizės nepajuto.

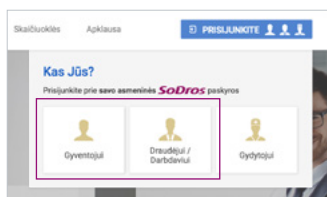

Paskaičiuota, kad kiekviena karantino diena „Sodrai“, vadinasi – visai socialinio draudimo sistemai, kainavo daugiau nei papildomus 2 mln. eurų kasdien. Tiek pinigų reikėjo nedarbo ir ligos išmokoms, kurių gavėjų skaičius išaugo dėl karantino.

Kartu paskaičiuota, kad mokėdama daugiau išmokų žmonėms, „Sodra“ gavo gerokai mažiau nei planuota įmokų, mat sustojus verslui ir žmonėms netekus darbo ar sumažėjus jų pajamoms, mažiau įmokų tenka „Sodrai“. Vieno karantino mėnesio deficitas siekė apie 50 mln. eurų.

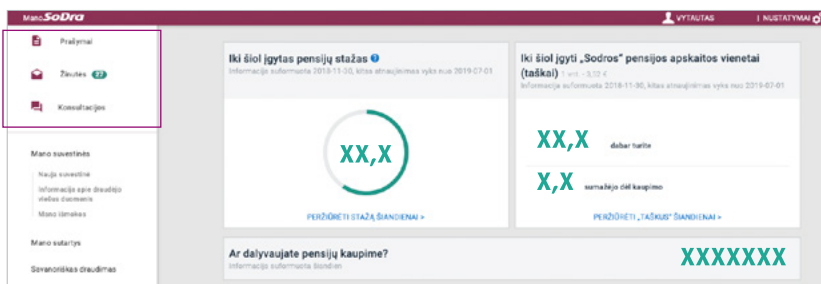
Įsipareigojimų vykdymą ir socialinio draudimo sistemos stabilumą pavyko užtikrinti pasitelkiant „Sodros“ iki šios krizės sukauptą įmokų rezervą.

Kas yra ir kam reikalinga asmeninė „Sodros“ paskyra?

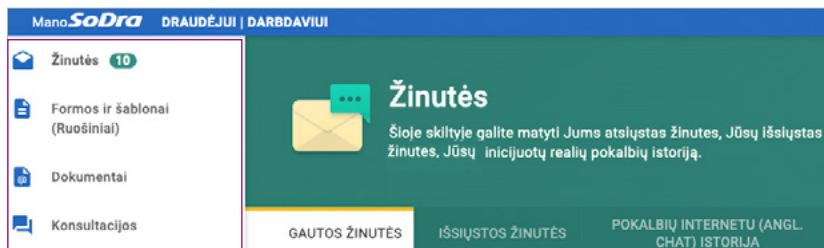

Paslaugoms keliantis į interneto erdvę neat-silieka ir „Sodra“. Galima sakyti, kad šiuloi-kiniam žmogui per visą gyvenimą gali nie-kada taip ir neprireikti apsilankyti „Sodros“ skyriuje – visus iškilusius klausimus jis gali išspręsti naudodamasis asmenine „Sodros“

paskyra. „Sodros“ asmeninė paskyra gyventojui sukurama kiekvienam žmo-gui automatiškai ir, jam pradėjus darbinę veiklą, joje ima kauptis duomenys – apie sukaupytą stažą, taškus būsima senatvės pensijai, gautas išmokas ir pan. Naudojantis „Sodros“ asmenine paskyra gyventojui galima pateikti įvairius prašymus (skirti ligos ar kitą išmoką ir pan.), susiformuoti įvairias suvestines.

Dirbantieji savarankiškai jiems aktualią informaciją apie mokėtinas įmokas, aktualius teisės aktų pasikeitimus, priminimus ras „Sodros“ asmeninėje pa-skyroje draudėjui. Paskyra reikalinga tam, kad svarbiausius su „Sodra“ susi-jusius klausimus žmogus galėtų susitvarkyti jam patogiu laiku – tam tereikės interneto ir telefono.

Ką įdomaus galiu rasti www.sodra.lt?

„Sodros“ svetainė sukurta taip, kad ją aplankęs žmogus patogiai rastų reikalingą informaciją. Pagrindiniame puslapyje pasirinkę aktualią situaciją, atsidariusiame lange rasite visą žinotiną informaciją ir reikalingas nuorodas. Pavyzdžiui, pasirinkę situaciją „Susirgau arba slaugau šeimos narį“ gausite visą žinotiną informaciją apie ligos išmoką Jūsų ligos ar šeimos nario slaugos atveju: kokios yra sąlygos ir kas gali gauti išmokas, kiek dydžio ir kiek laiko gali būti mokamos išmokos, per kiek laiko jos pasiekia gavėjus, kokius dokumentus reikia pateikti ir pan.

 PENSIJŲ kaupimas	 SUSIRGAU arba SLAUGAU šeimos narį
 Noriu gauti MOTINYSTĖS, TĖVYSTĖS ar VAIKO išlaikymo išmoką	 Privalomasis SVEIKATOS DRAUDIMAS
 Ką daryti jei NETEKAU DARBO?	 Gyvenantiems ir dirbantiems UŽSIENYJE

Be naudingos praktinės informacijos apie įmokas ir išmokas, įvairiais atvejais reikalingus pateikti dokumentus, „Sodros“ svetainėje rasite ir skaičiuokles. Galėsite, pavyzdžiui, paskaičiuoti, kokia ligos išmoka priklausytų šeimos nario slaugos atveju. Kokią mėnesinę išmoką gautumėte netekę darbo ir pan.

Skaičiuoklės

 Prognozuojamos senatvės pensijos skaičiuoklė Apskaičiuoti prognozuojamos senatvės pensijos dydį.	 Ligos išmokos skaičiuoklė Subalansuoti pensinio ir ligos išmokų dydžius.	 Nedarbo išmokos skaičiuoklė Apskaičiuoti pensinio ir nedarbo išmokų dydžius.
 Vaiko priežiūros išmokos skaičiuoklė Subalansuoti pensinio ir vaiko priežiūros išmokų dydžius.	 Individualios veiklos skaičiuoklė Subalansuoti pensinio ir individualios veiklos išmokų dydžius.	 Darbo stažo konvertavimo skaičiuoklė Apskaičiuoti pensinio ir darbo stažo konvertavimo išmokų dydžius.
 Vaiko išlaikymo skaičiuoklė	 Verslo liudijimo skaičiuoklė Subalansuoti pensinio ir verslo liudijimo išmokų dydžius.	 Senatvės pensijos amžiaus skaičiuoklė Subalansuoti pensinio ir senatvės pensijos amžiaus dydžius.

Jeigu domitės statistika ar planuojate rašyti su tuo susijusius darbus, puslapio apačioje rasite skyrelį „Atvira Sodra“. Čia rasite daug įdomaus, pavyzdžiui, apie sergamumą, įvairias išmokas, įvairių profesijų atstovų pajamas. Galėsite sužinoti, kurioje savivaldybėje sirgo mažiausiai žmonių, kas – vyrai ar moterys – dažniau gavo šeimos nario slaugos išmoką ir pan.

atvira.sodra.lt

Atvira Sodra

Portalas skirtas Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto pajamoms ir išlaidoms, draudėjų, apdraustųjų, išmokų gavėjų skaičiams, vidutinių išmokų dydžiams, kitimo tendencijoms, struktūriniais pokyčiais stebėti ir analizuoti

Žinių patikrinimas (I)

1. **Kokiais draudimais draudžiami su verslo liudijimu dirbantys žmonės?**
 - a) Ligos ir motinystės, pensijų, privalomuoju sveikatos draudimu.
 - b) Pensijų ir privalomuoju sveikatos draudimu.
 - c) Tik privalomuoju sveikatos draudimu.
2. **Koks yra Lietuvoje galiojančios socialinio draudimo sistemos principas?**
 - a) Mokėdami įmokas žmonės jas kaupia savo virtualiose sąskaitose, kol jiems prireiks išmokų.
 - b) Dirbančiųjų mokamos įmokos išmokamos tiems, kam tuo metu priklausoma gauti išmokas.
 - c) Ligos ir motinystės, nedarbo įmokas metus mokėję žmonės, jei tais metais nesirgo, nesusilaukė vaikų ir nebuvo atleisti iš darbo, gali susigrąžinti sumokėtas įmokas.
3. **Kodėl sakoma, kad dirbdamas šešėlyje žmogus turi mažiau socialinių garantijų?**
 - a) Todėl, kad šešėlio pinigai neįtraukiami apskaičiuojant išmokas.
 - b) Todėl, kad dirbdamas šešėlyje žmogus gali apskritai neturėti jokių socialinių garantijų.
 - c) Abu variantai teisingi.
4. **Kurios pensijų kaupimo pakopos išmoka kitaip vadinama „Sodros“ senatvės pensija?**
 - a) Pirmos.
 - b) Antros.
 - c) Trečios.

5. **Kokias iš šių išmokų gali gauti vyras: motinystės, tėvystės, vaiko priežiūros.**
 - a) Visas.
 - b) Tik tėvystės.
 - c) Tėvystės ir vaiko priežiūros.

6. **Ar šiuo metu pensinis amžius vyrams ir moterims yra vienodas?**
 - a) Taip, ir vyrams ir moterims vienodas.
 - b) Skirtingas ir palaipsniui ilginamas, kol 2026 m. ir vyrams, ir moterims sieks 65 metus.
 - c) Tai priklauso nuo to, kurioje savivaldybėje žmogus gyvena.

Žinių patikrinimas (II)

1. **Kurios išmokos sudaro didžiausią „Sodros“ išlaidų biudžeto dalį?**
 - a) Ligos ir motinystės draudimui.
 - b) Pensijų draudimui.
 - c) Nedarbo draudimui.

2. **Ar darbas pusei, trečdaliui ar penktadaliui etato yra legalus?**
 - a) Ne, legaliai dirba tik tie, kurių darbo krūvis ne mažesnis kaip 1 etato.
 - b) Taip, jei darbo sutartyje numatytas toks pat krūvis, kokį iš tikrųjų dirba žmogus.
 - c) Taip, jei jis nurodytas darbo sutartyje, nepriklausomai nuo to, kiek iš tikrųjų dirba žmogus.

3. **Kaip išvykus iš šalies ilgesniam laikui nesukaupiti PSD skolos?**
 - a) Išvykusiems įmokų mokėti nereikia.
 - b) Savo išvykimą būtina deklaruoti arba toliau mokėti įmokas.
 - c) Paskambinti į „Sodrą“ ir pasakyti, kad išvykstu.

4. **Ar gali žmogus būti draudžiamas privalomuoju sveikatos draudimu keliose valstybėse?**
- a) Gali, todėl ir gydytis gali nemokamai keliose valstybėse.
 - b) Gali, bet gydytis galės tik vienoje pasirinktoje valstybėje.
 - c) Negali, privalomojo sveikatos draudimo įmokas mokėti ir paslaugas gauti vienu metu galima tik vienoje valstybėje.
5. **Į kokį „Sodros“ skyrių reikia nuvykti norint pateikti prašymą ligos išmokai gauti?**
- a) Į artimiausią, bet patogiau jį pateikti neišeinant iš namų – internetu.
 - b) Į Vilniaus.
 - c) Į Panevėžio.
6. **Minimali motinystės ar tėvystės išmoka negali būti mažesnė, nei nustatyta įstatymais. Ar tai reiškia, kad tokią išmoką gaus visos mamos ir tėčiai?**
- a) Taip, nebent pagal pajamas jiems priklausytų didesnė išmoka.
 - b) Ne, jei dirbo pusės etato krūviu, gaus perpus mažesnę išmoką.
 - c) Ne, tokią išmoką gaus tik visus reikalavimus išmokai gauti atitinkantys mamos ir tėčiai (dirbantys, turintys pakankamą draudimo stažą ir pan.) ir kuriems tokia išmoka priklausytų pagal jų pajamas.

Žinių patikrinimas (III)

1. **Kurios draudimo rūšies įmokos „Sodrai“ yra didžiausios?**
- a) Nedarbo draudimo.
 - b) Ligos ir motinystės draudimo.
 - c) Pensijų draudimo.

2. Kaip apskaičiuojamas stažas senatvės pensijai?

- a) Kiekviena darbovietė turi savo skaičiavimo metodiką.
- b) Metais, skaičiuojant, kiek metų žmogus dirbo (nepriklausomai nuo gautų pajamų).
- c) Metais, vertinant, kokias oficialiai pajamas gavo žmogus (mažesnes ar 12 MMA siekiančias per metus).

3. Ką užtikrina privalomasis sveikatos draudimas?

- a) Ligos išmoką savo ligos ar šeimos nario slaugos atveju.
- b) Galimybę gauti nedarbo išmoką.
- c) Kompensuojamą gydymą, specialistų konsultacijas ir pan.

4. Kiek gali būti mokama nedarbo išmoka?

- a) 6 mėnesius.
- b) 9 mėnesius.
- c) 12 mėnesių.

5. Kokia išmoka yra dydžiu artimiausia žmogaus uždirbtoms pajamoms?

- a) Ligos išmoka šeimos nario slaugai.
- b) Nedarbo.
- c) Motinystės arba tėvystės.

6. Ar senatvės pensija visiems yra vienodo dydžio?

- a) Taip, visi senjorai gauna tokią pat pensiją.
- b) Vyrams mokama vieno, o moterims – kito dydžio senatvės pensija.
- c) Ne. Žmogaus gaunama senatvės pensija priklauso nuo to, kokią stažą pensijai jis sukaupė ir kokias įmokas mokėjo.

Žinių patikrinimo atsakymai

I – 1.B; 2.B; 3.C; 4.A; 5.C; 6.B. II – 1.B; 2.B; 3.B; 4.C; 5.A; 6.C III – 1.C; 2.C; 3.C; 4.B; 5.C; 6.C

Simuliacija

Tai pagalbinė priemonė mokytojui ir, tikimės, įtraukianti veikla moksleiviams, kuri iliustruos, koks iš tiesų nepaprastas dalykas yra įmokų ir išmokų administravimas. Vaidmenų kortelės išsidalinę moksleiviai galės įsijausti į jiems tekusius vaidmenis ir įvertinti, kiek saugūs jie jaučiasi gyvenimo netikėtumų akivaizdoje.

Simuliacija modeliuojama taip, tarsi per keliolika minučių moksleiviai nugyventų **vienerius metus**: įsidarbintų, nuo jų atlyginimų būtų sumokėtos įmokos „Sodrai“, jie susidurtų su netikėtomis situacijomis. Pagrindinis dėmesys skiriamas socialinėms garantijoms, kurias žmogus įgyja dalyvaudamas „Sodros“ sistemoje.

Moksleiviai ištraukia vaidmenų korteles.

Vaidmenys:

 Oficialiai įdarbinantis darbdavys (oficialus darbdavys)

 Neoficialiai įdarbinantis darbdavys (neoficialus darbdavys)

 10 darbuotojų (8 dirba oficialiai, 2 – neoficialiai)

 4 Pensininkai

 2 Vaikus auginančios mamos arba tėčiai.
Viena(s) augina iki 1 metų, antra(s) – iki dvejų.

 2 Sergantieji

 2 Bedarbiai

 1 „Sodros“ darbuotojas*

 Valdžios atstovai (likusieji)*

**pažymėtų grupių atstovai reikalingi funkcijoms atlikti, jie simuliacijoje neįtraukiami į įmokų ar išmokų gavėjų gretas, nors gyvenime, be abejo, taip pat dirba, moka įmokas, serga, augina vaikus ir pan.*

I Dalis. Neoficialaus darbo pavojai

Tikslas: aptarti su moksleiviais oficialų ir neoficialų darbą, įvertinti jų pavojus.

Procesas:

1 Darbuotojų korteles išsitraukę mokiniai gauna oficialiai ir neoficialiai dirbančiųjų vaidmenis. Oficialiai dirbantieji „į rankas“ gauna **700 Eur** (1 086 Eur „popieriuje“), neoficialiai – **900 Eur** (kadangi pajamos neoficialios, dydis „popieriuje“ nenurodomas).

Mokiniams paaiškinama, kodėl neoficialiai dirbant gaunamas didesnis atlyginimas – jo dalis neskiriama sumokėti socialinio draudimo įmokoms ir kitiems mokesčiams.

** Pastebėjus, kad moksleiviai yra įsitraukę ir jiems įdomus simuliacijos procesas, galima skirti kelias minutes jiems pasitarus nuspręsti, kaip ir kokioms išlaidoms jie paskirstytų siūlomus 700 ir 900 Eur atlyginimus. Mokytojas turėtų stebėti ir pakoreguoti moksleivių įsivaizdavimą, kiek gali siekti mokesčiai už komunalines paslaugas, kokios gali būti išlaidos maistui ir pan. Ši simuliacijos dalis nėra būtina ar privaloma, bet padėtų mokiniams įsivaizduoti, ar iš uždirbamų pinigų įmanoma susitaupyti ligai, vaikų priežiūrai ir pan.*

2 Darbdaviams duodamos kortelės (arba pasakoma), koks yra jų metinis darbo užmokesčio biudžetas (kiek pinigų per metus jie išmokės darbuotojams ir sumokės mokesčių): (oficialios įmonės – $1\,086 \times 12 \times 8 = \mathbf{104\,256\,Eur}$; neoficialios – $900 \times 12 \times 2 = \mathbf{21\,600\,Eur}$).

Pagal galimybes mokytojas parodo skaičiuoklę www.sodra.lt/skaiciuokles įvesdamas skirtingų atlyginimų reikšmes. Paaiškina mokiniams, kiek kainuoja darbo vieta, taip pat paaiškinama, kas yra atlyginimas „iki mokesčių“, ir kas yra atlyginimas „į rankas“.

3 Darbdaviai gauna korteles (arba jiems pasakoma), kuriose nurodoma, kiek per metus įmokų „Sodrai“ iš darbuotojų atlyginimų buhalteriai turės pervesti socialiniam draudimui. Oficialios įmonės darbdavys nuo atlyginimų „Sodrai“ sumokės – $227 \times 12 \times 8 = \mathbf{21\,792\,Eur}$; neoficialios įmonės darbdavys jokių įmokų „Sodrai“ nemokės.

Nuo oficialių darbuotojų atlyginimų mokama suma **21 792 Eur** – tai yra „Sodros“ biudžetas.

Pagal galimybes su mokiniais trumpai aptariama abiejų darbdavių situacija: oficialus mažiau pinigų sumoka darbuotojams, nes dalį jų skiria mokesčiams ir įmokoms „Sodrai“, kurios užtikrina darbuotojų socialines garantijas. Neoficialiai dirbantis darbdavys darbuotojams moka 200 Eur daugiau ir nemoka jokių mokesčių.

II Dalis. Kaip susijusios įmokos ir išmokos

Šia simuliacijos dalimi stengiamasi parodyti, kokių situacijų gyvenime nutinka ir kokių socialinių garantijų gali tikėtis žmonės priklausomai nuo to, oficialiai ar ne jie dirba. Taip pat iliustruojama, kad visuomenėje be mūsų pačių yra ir kitų žmonių, kurie šiuo metu nedirba ir įmokų nemoka, bet jiems priklauso išmokos. Ši situacija taip pat parodo, kaip vyksta įmokų paskirstymas.

Procesas:

1 Darbuotojai traukia korteles su situacijomis:

- „Labai gaila, likai be darbo.“ – 2 kortelės.
- „Sveikiname, greitai tapsi mama ar tėčiu.“ – 1 kortelė.
- „Reikėjo apsirengti šilčiau, susirgai.“ – 2 kortelės.
- „Ups, patyrei traumą darbe. Būk atsargesnis ateityje.“ – 1 kortelė.
- „Metai buvo ramūs, nieko nenutiko. Esi laimingas žmogus.“ – 4 kortelės.

2 Išsitraukę korteles darbuotojai ir anksčiau vaikus auginančių mamų (tėčių), sergančių žmonių, bedarbių korteles išsitraukusieji keliauja į „Sodrą“. Paskutiniai į „Sodrą“ ateina pensininkai.

3 „Sodros“ darbuotojams atitinkamai duodamos tokios kortelės:

„Sveikiname, greitai tapsi mama ar tėčiu“ kortelę gavęs neoficialios įmonės darbuotojas negauna nieko, oficialios – (jei tai mergina, mokama motinystės išmoka) $\sim 3 \times 700 = \mathbf{2\,100\,Eur}$ arba (jei tai tėtis) $\sim \mathbf{700\,Eur}$ (pirmą mėnesį gimus vaikui). Šie išmokų gavėjai taip pat informuojami, kad jiems priklausys išmokos iki vaiku sueis vieni ar dveji metai (kol kas jos jiems nemokamos).

Vaikus auginančios mamos (viena – pirmus metus, kita – antrus). Joms atitinkamai „Sodra“ išmoka apie **10 400 Eur** (~**6 400** (augina pirmus metus) + ~ **4 000 Eur** (augina antrus metus)).

„**Labai gaila, likai be darbo.**“ Neoficialiai dirbęs darbuotojas tapęs bedarbiu negauna nieko, oficialiai – nedarbo išmoką (ji būtų mokama 9 mėn. ir siektų apie **4 200 Eur**).

Išmokų kreipiasi kiti bedarbiai. Jiems išmokama po maždaug 4 200 Eur (**8 400 Eur** abiemis).

„**Reikėjo apsirengti šilčiau, susirgai.**“ arba sergančio žmogaus kortelę (laima, kad dirbo oficialiai) išsitraukęs moksleivis. Neoficialiai dirbantis žmogus susirgęs negauna nieko, oficialiai dirbantis – ligos išmoką (sakykim, jis sirgo 2 savaites – tokiu atveju išmoka yra apie **260 Eur**).

Ligos išmokos kreipiasi ir kiti 2 sergantieji. Jiems ji priklauso tokia pat – po 260 Eur arba **520 Eur** abiem.

„**Ups, patyrei traumą darbe.**“ Jei darbuotojas dirbo neoficialiai – negauna nieko. Jei oficialiai – jam mokama atlyginimo dydžio išmoka (sakykim, žmogus nedirbo dėl traumos 1 mėnesį ir gavo **700 Eur**).

4 pensininkams išmokama pensija (400 Eur per mėnesį; 19 200 Eur per metus gauna 4 pensininkai).

4 Išmoką traumą patyrusiam darbuotojui ir pensijoms išmokėti pinigų „Sodroje“ nebepakanka. Į veiksmą įsijungia valdžia ir galvoja, ką daryti, kaip žmonėms išmokėti tai, kas priklauso. Kartu aptariami valdžios pasiūlymai ir svarstoma, kas būtų, jeigu susirgtų, netektų darbo daugiau žmonių.

5 Apibendrinama, kokie pavojai laukia dirbant neoficialiai – nepriklauso jokios išmokos ir nebus mokama pensija, be to, dirbant nelegaliai prastėja remiamų žmonių sąlygos – ne tik svetimų ir nepažįstamų, bet ir moksleivių senelių, vaikų auginančių sesių, sergančių tėvų ir pan.

Oficialus
darbdavys

Neoficialus
darbdavys

Auginu mažylį
iki 1 metų

Auginu mažylį
iki 2 metų

Oficialus
darbuotojas

Neoficialus
darbuotojas

Oficialus
darbuotojas

Neoficialus
darbuotojas

Biudžetas – 21 600 €
Įmokos „Sodrai“ – 0 €

Biudžetas – 104 256 €
Įmokos „Sodrai“ –
21 792 €

Kas mėnesį gaunate
vaiko priežiūros
išmoką

Kas mėnesį gaunate
vaiko priežiūros
išmoką

Atlyginimas
„į rankas“ 900 €

Atlyginimas
„į rankas“ 700 €

Atlyginimas
„į rankas“ 900 €

Atlyginimas
„į rankas“ 700 €

Oficialus
darbuotojas

Oficialus
darbuotojas

Oficialus
darbuotojas

Oficialus
darbuotojas

Pensininkas

Pensininkas

Pensininkas

Pensininkas

Atlyginimas
„į rankas“ 700 €

Atlyginimas
„į rankas“ 700 €

Atlyginimas
„į rankas“ 700 €

Atlyginimas
„į rankas“ 700 €

Kas mėnesį gaunate
400 € pensiją

Kas mėnesį gaunate
400 € pensiją

Kas mėnesį gaunate
400 € pensiją

Kas mėnesį gaunate
400 € pensiją

Bedarbis

Bedarbis

Sergantysis

Sergantysis

Oficialus
darbuotojas

Oficialus
darbuotojas

„Sodros“
specialistas

Valdžia

9 mėn. gaunate
nedarbo išmoką

9 mėn. gaunate
nedarbo išmoką

Kol sergate ir negalite
dirbti, Jums mokama
ligos išmoka

Kol sergate ir negalite
dirbti, Jums mokama
ligos išmoka

Atlyginimas
„į rankas“ 700 €

Atlyginimas
„į rankas“ 700 €

**Apskaičiuojate ir
mokate išmokas**
tiems, kas priklauso,
surenkate įmokas
iš darbdavių

Nustatote, kokio dydžio
įmokas reikia surinkti ir
kokias išmokas išmokėti.
Sprendžiate problemas,
kai surenkama mažiau
įmokų nei reikia išmokų

?

?

?

?

?

?

?

?

Labai gaila,
likai be darbo

Sveikiname, greitai
tapsi mama ar tėčiu

Reikėjo apsirengti šilčiau,
susirgai

Ups, patyrei traumą darbe
Būk atsargesnis ateityje

Metai buvo ramūs,
nieko nenutiko.
Esi laimingas žmogus

Metai buvo ramūs,
nieko nenutiko.
Esi laimingas žmogus

Metai buvo ramūs,
nieko nenutiko.
Esi laimingas žmogus

Metai buvo ramūs,
nieko nenutiko.
Esi laimingas žmogus

Sveikiname, greitai
tapsi mama ar tėčiu

Labai gaila,
likai be darbo

Reikėjo apsirengti šilčiau,
susirgai

Ups, patyrei traumą darbe
Būk atsargesnis ateityje

Laikas **mokėti**
pensijas

?

?

Neoficialiai dirbęs darbuotojas tapęs bedarbiu negauna nieko.

Oficialiai dirbusiam darbuotojui 9 mėn. mokama nedarbo išmoka. Ji siektų apie 4 200 €*.

*Tokio dydžio išmoka mokama ir žaidimo pradžioje kortelės su užrašu „Bedarbis“ išsitraukusiems „Sodros“ klientams.

Neoficialios įmonės darbuotojas negauna nieko.

Oficialios – (jei tai mergina, mokama motinystės išmoka) ~3*700=2 100 € arba (jei tai tėtis) 700 € (pirmą mėnesį gimus vaikui). Šie išmokų gavėjai taip pat informuojami, kad jiems priklausys išmokos iki vaiku sueis vieni ar dveji metai (kol kas jos jiems nemokamos).

Vaikus auginančios mamos (viena – pirmus metus, kita – antrus). Joms atitinkamai „Sodra“ išmoka apie 10 400 Eur (~6 400 (augina pirmus metus) + ~ 4 000 Eur (augina antrus metus).

Jei darbuotojas dirbo neoficialiai – negauna nieko.

Jei oficialiai – jam mokama atlyginimo dydžio išmoka (sakykim, žmogus nedirbo dėl traumos 1 mėnesį ir gavo 700 €).

Sirgdamas neoficialiai dirbantis žmogus negauna nieko.

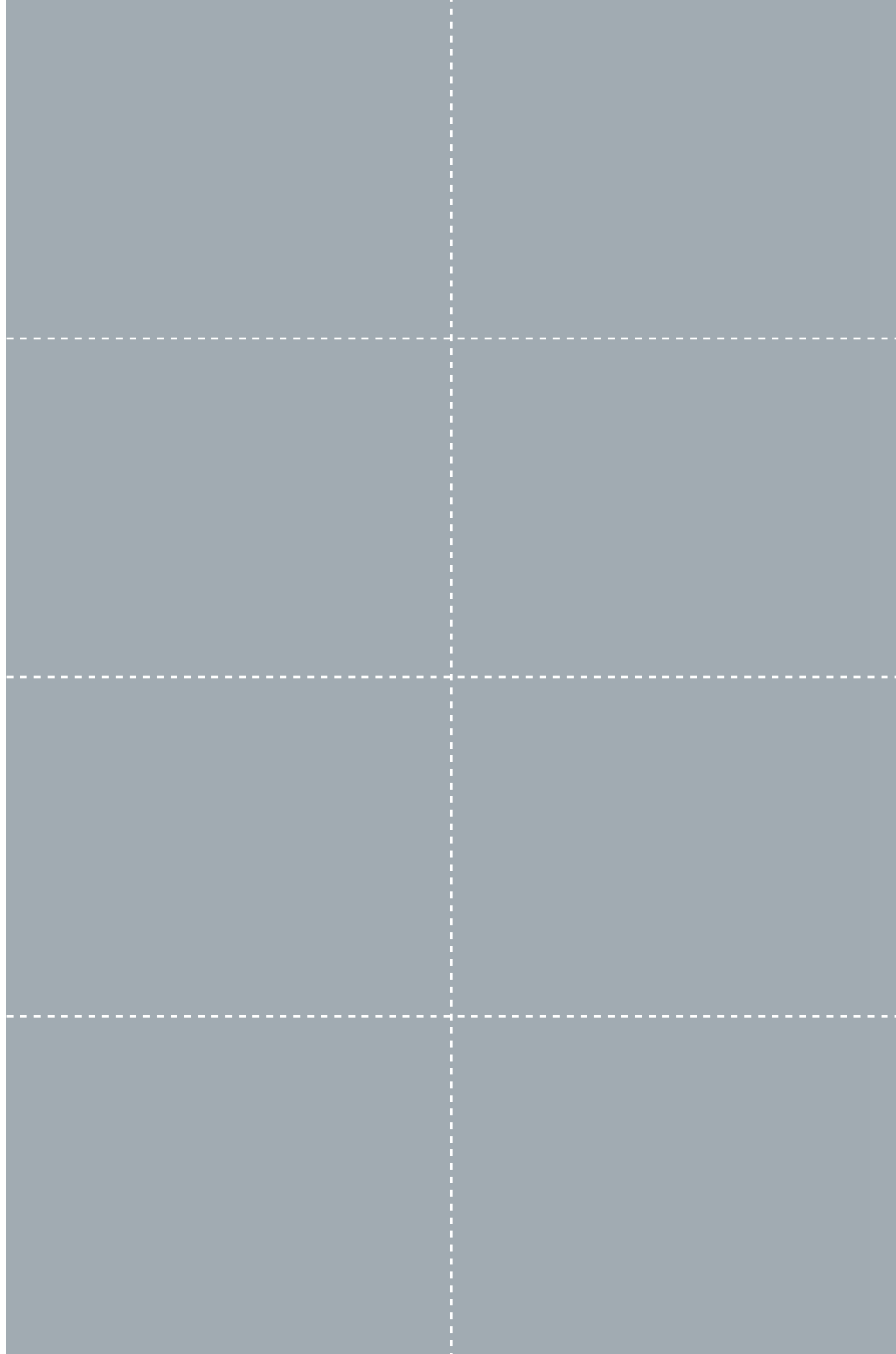
Oficialiai dirbantis – ligos išmoką (sakykim, jis sirgo 2 savaites – tokiu atveju išmoka yra apie 260 €).

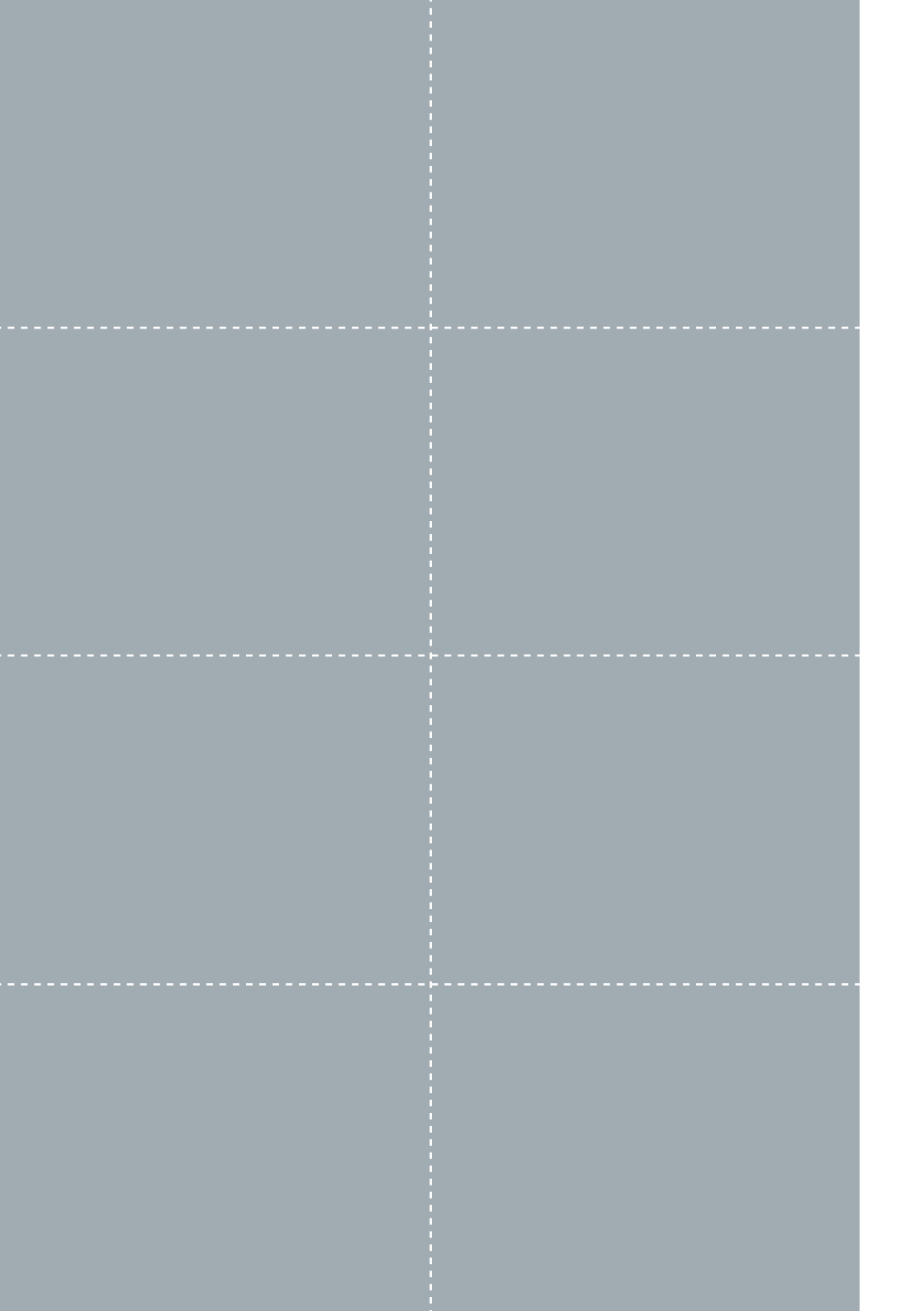
4 pensininkams išmokama pensija: 400 € per mėnesį kiekvienam;

19 200 € per metus gauna 4 pensininkai.

**Labai gaila,
likai be darbo**

**Reikėjo apsirengti šilčiau,
susirgai**

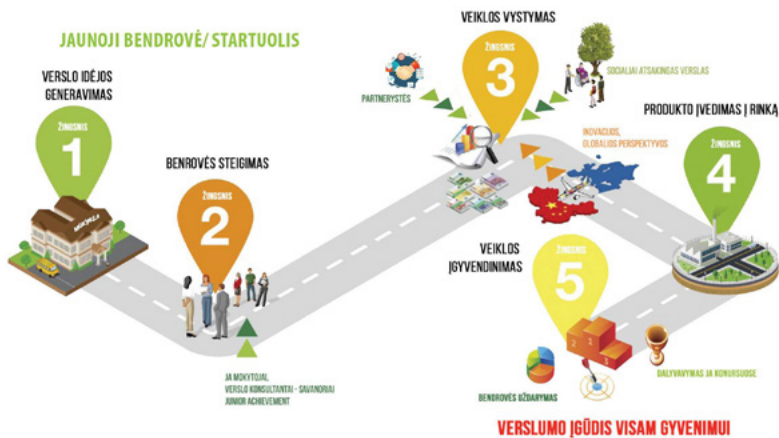
Lined paper template with 20 horizontal lines for writing.

[illegible]

**Meskite iššūkį moksleiviams, o jie jį mes pasauliui!
Junkis prie „Lietuvos Junior Achievement“
mokytojų tinklo**

Organizacijos „Hofstede Insights“ atlikto tyrimo duomenimis, Lietuvos moksleiviai yra orientuoti į ilgalaikius rezultatus, pragmatiški. Tačiau jie laikosi status quo, riboja save ir vengia rizikos, stokoja verslo ambicijų ir per menkai pasitiki savo kūrybinėmis galiomis.

Lietuvos moksleiviams trūksta pasitikėjimo savo galia veikti ir globalaus požiūrio į verslumą. Jaunimo ekonominio švietimo ir verslumo ugdymo organizacija „Lietuvos Junior achievement“ tam kuria „AcceleratorX“.

Tai jaunimo verslumo ugdymo programa, suteikianti 9-12 klasių mokiniams realią verslo patirtį dar mokykloje ir ugdanti tokius verslumo gebėjimus kaip darbas komandoje, viešasis kalbėjimas, savarankiškumas, lyderystė, tikslų nusistatymas, kūrybingumas ir kt. Mokiniai, sprenddami ne tik jų vietos bendruomenės problemas, bet ir pasaulinius iššūkius ir atliepdami rinkos poreikį arba tiesiog testuodami savo idėjas, kuria skirtingus verslus ir skleidžia antreprenerystės dvasią. Ši programa nėra verslo simuliacija, tai realaus verslo kūrimo patirtis supažindinanti, kaip verslas yra vystomas ir valdomas, ir leidžianti mokiniams patiems priimti svarbiausius su jų verslu susijusius sprendimus.

Mieli mokytojai, junkitės prie daugiau nei 100 mentorių iš daugiau nei 100 mokyklų, įkvepiančių verslus kuriančius moksleivius svajoti **pasauliniu** mastu, bandyti **be baimės** suklysti, **drąsiai** mesti iššūkius nusistovėjusioms normoms ir **išreikšti** save. **Padėkime** jaunimui tapti geriausia savo paties versija, o jie jums padės išeiti iš komforto zonos ir į daugelį dalykų pažiūrėti **naujomis** akimis.

Daugiau informacijos mūsų internetinėje svetainėje: lja.lt

Antreprenerystės istorijas skaityk mūsų socialiniuose tinkluose:

Ateities verslo
lyderiai bręsta čia

TESTAS: kaip sužinoti, ar verslo idėja – verta milijono?

Kiekvienam mūsų tam tikru gyvenimo momentu yra šovę beprotiškų verslo idėjų. Veido anklodė, žinutės ant bulvių, akiniai šunims, gyvūnas akmuo, rezervacijos į rojų sistema, tamsoje šviečiantis tualetinis. Spėk kiek šios idėjos uždirbo. MI-LI-JO-NUS. Netiki? Pasižiūrėk internete! Beprotiška, ar ne?

Tačiau STOP. Sekundę luktelėk. Juk tikrai ne visos verslo idėjos vertos bemiegių naktų. Na, bent jau gal ne iš pat pradžių. Geriau, pirmiausia, atlik šį testą!

- Sugalvok bent 3 verslo idėjas.** Jų ieškok kasdieninio gyvenimo problemų sprendimuose. Tavo idėja gali būti bet kokia: keista, didelė, maža, racionali, geniali, praktiška arba nelabai praktiška. **BET KOKIA.** Tad per daug galvos nelaužyk, vienai idėjai skirk minutę
- Na o dabar kiekvieną jų įvertink pagal žemiau pateiktą lentelę** (varnele pažymėk ar tavo idėja atitinka kriterijų):

Kriterijai	O taip! ☒
Mano verslo idėja sprendžia problemą! (Pavyzdžiui, aplinkosaugos arba socialinę)	
Mano verslo idėja - inovatyvi! („Tokio produkto / paslaugos nematė dar niekas!“)	
Klientai už mano sugalvotą produktą / paslaugą tikrai atvers savo pinigines! („Jau girdžiu kaip šlama pinigai, che che“)	
Mano verslo idėja aiškiai įgyvendinama („Pfff, vieni juokai!“)	
Lengva įvertinti pradinį mano verslo idėjos kapitalo dydį (Jeigu suskaičiuoji visus nulius - viskas OK!)	
Mano verslo idėja tikrai suviliotų ryklius! (Investuotojus. Nebijok, jie, dažniausiai, nesikandžioja)	
Iš viso:	

Rezultatai:

Jeigu verslo idėja surinko 4 ir mažiau varnelių, jai įgyvendinti tinkamas laikas dar neatėjo. Kriatiškai savęs paklausk - ar tai tikrai geriausia mano sugalvota idėja? Galbūt ne. Grįžk į pradžią ir testą pakartok prigalvojęs naujų idėjų! O senąją, testo kriterijų nepraėjusią idėją užsuk patikrinti vėliau - kartais laikai, kuriuose gyvename, nepasiveja mūsų sumanymų inovatyvumo!

Jeigu verslo idėja surinko 4 ir daugiau varnelių, ja pasidomėk atidžiau! Galbūt ji verta milijono! Jeigu ne milijono, tai bent jau tikrai turi potencialo! Jeigu tarp tų beveik 8 milijardų ant Žemės vaikstančių žmonių niekas tokios pat nesugalvojo - tai tavo laikas!

Išvados: šį pratimą atlik ir kartok reguliariai, pavyzdžiui, kas savaitę. Arba bet kada į galvą šovus idėjai! Juk jos gimsta netikėtai - bet kur ir bet kada. Bet taip pat netikėtai ir pasimiršta, tad visada jas užsirašyk savo išmaniajame! O verslumas, žinok, kaip raumenys - jeigu kas dieną, kas savaitę juos treniruosi, po keleto mėnesių ir verslo štangą pakelti galėsi. Ir puikią verslo idėją turėsi!

Atminkite: iš tiesų blogų idėjų nėra.* Pažiūrėk į krūvas pinigų uždirbusias idėjas testo viršuje! Tad nepamiršk, kad tavo idėjos vertos DAUGIAU! Pradėk savo verslą dabar!

**Bet pasitikrinti, kartais, ne pro šalį!*

